

Laura Paño Agràs

**LA REGULACIÓ JURÍDICA DEL TREBALL DE LA DONA: ANÀLISI DES DE
LA II REPÚBLICA AL RÈGIM FRANQUISTA.**

TREBALL DE FI DE GRAU

dirigit pel Dr. Antoni Maria Jordà

Grau de Relacions Laborals i Ocupació

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
Tarragona
2016

1. INTRODUCCIÓ	3
2. EL TREBALL DE LA DONA EN LA II REPÚBLICA	4
3. EL TREBALL DE LA DONA EN LA GUERRA CIVIL.	9
4. EL TREBALL DE LA DONA EN EL RÈGIM FRANQUISTA	18
4.1. LEGISLACIÓ	31
4.1.1. EL FUERO DEL TRABAJO	31
4.1.2. ORDRE DE 27 DE SETEMBRE DE 1939	32
4.1.3. ORDRE MINISTERIAL 17 DE NOVENBRE DE 1939	32
4.1.4. REAL DECRET DE 28 DESEMBRE DE 1939	34
4.1.5. LLEI 56/1961 DE 22 DE JULIOL SOBRE ELS DRETS POLÍTICS, PROFESSIONALS Y DEL TREBALL DE LA DONA.	35
4.1.6. DECRET DE 26 DE JULIOL DE 1957 SOBRE INDUSTRIES Y TREBALLS PROHIBITS A LES DONES I ALS MENORS PER PERILLOSITAT.	36
5. EL FINAL DE LA DICTADURA	38
6. CONCLUSIONS.	40
7. BIBLIOGRAFÍA	44

1. Introducció

Aquest treball busca ser un mirall de com vivien les dones en la República, en la Guerra Civil i en l'època Franquista. No només ensenyar i donar una idea de com vivien sinó de l'evolució de la seva carrera sociolaboral, dels treballs que han anat realitzant les dones, des de les feines del camp, passant pel treball de la llar que va tenir molta rellevància, fins més endavant el treball a les fàbriques, tots ells condicionats sempre per la consideració desigual que es tenia entre homes i dones, sent aquetes les més perjudicades. De com a base de lluites i insistències havien aconseguit uns drets i un prestigi durant la II República que després amb la Guerra, amb victòria dels nacionals i l'entrada del règim Franquista van anar perdent poc a poc amb l'entrada de noves maneres de pensar, nous prototips del paper de la dona, noves lleis i sobretot i sense oblidar que ens trobàvem sota una dictadura.

Vull intentar entendre el passat de la dona, centrar-me en un petit període d'aquesta llarga història. Un període de la seva vida que altres van marcar amb normes desiguals, una discriminació política, educativa i laboral que fan característic aquesta etapa. Donada la carrera que estic cursant em centraré però en l'àmbit laboral.

El treball està distribuït en les tres èpoques en les que tractem; la II República, la Guerra Civil i la Dictadura Franquista. En cada una d'elles es parla sobre el treball de la dona, a quins treballs es dedicaven majoritàriament, com s'organitzaven aquests treballs, quines eren les condicions laborals, quins drets i llibertats tenien, quines costums hi havia, i quin era el ritme de vida de les dones, que moltes vegades no es dedicaven tant sols a una feina en concret sinó que en feien varies a la vegada. En un segon apartat, parlo de les lleis que hi havia en cada època, només però lleis que haguessin afectat al treball de la dona, des del conegut "Fuero del Trabajo" fins a lleis que prohibien la presència de la dona en determinats llocs de treball.

En aquest treball no només volia plasmar informació extreta de llibres i documents sinó que volia comptar amb testimonis, amb persones que haguessin viscut en primera persona el que es va viure durant aquells anys, i en la meua opinió la millor manera de posar-te en el paper de les persones que hi van viure es escoltar en primera persona les seves històries, les seves vivències, i els seus records. Per part meua tinc la sort que dels testimonis que nombro al llarg del meu treball, un d'ells, és la meua àvia. Una part molt

bonica i especial per mi d'aquest treball ha estat ha estat poder comptar amb el seu testimoni que per sort meva m'ha pogut explicar moltes vivències del moment, i com ella diu: te n'explicaria moltes més però la memòria ja em comença a fallar!'. Existeixen molts documents, llibres, articles i revistes que parlen sobre la República, la Guerra, i l'època Franquista, però cap d'aquestes fonts ens podrà ensenyar mai el que ens pot arribar a transmetre el testimoni de qualsevol persona que hagi viscut en l'època.

2. El treball de la dona en la II República

Les eleccions municipals del 12 d'abril del 1931 van donar la victòria a les forces republicanes i aquest triomf va adquirir un caràcter de plebiscit contra la monarquia. Davant aquesta situació, el rei Alfons XIII va renunciar la corona, va abandonar Espanya i el 14 d'abril es va proclamar la República. El nou règim a Espanya va ser rebut amb entusiasme per les classes mitjanes i populars. Per a una gran part de la població, la República, apareixia com una oportunitat per impulsar la modernització i la democratització de l'Estat.

L'abril de 1931 s'inicia una nova etapa, amb una decidida voluntat de reformar estructuralment Espanya, per assemblar-se a les democràcies parlamentàries europees. Per a les dones també es va obrir un horitzó nou amb la possibilitat de posar en pràctica les seves aspiracions principals : la concessió del dret al vot i els acords sobre els drets familiars. En aquesta època, es produeix la liberalització de la dona que acaba, en part, amb el passiu i discriminat paper del qual era víctima i que estava instaurat per la monarquia i l'església, que la considerava només com una esposa obedient i una mare exemplar. Depenia del seu marit per fer valdre els seus drets bàsics, vivia anul·lada i relegada a la més profunda ignorància i era limitada l'educació que rebia a l'escola des de la més curta edat. Realitzava única i exclusivament feines de la llar.

A Catalunya, les dones que treballaven, ho feien en l'àmbit rural i en el sector industrial, sobretot en el tèxtil i en la confecció. Les dones van anar agafant terreny en sectors de la indústria de l'alimentació, en les químiques, la fusta, els metalls i les pells. Per altra banda els sectors on estaven menys representades eren en la construcció, l'edificació, les arts gràfiques i la metal·lúrgia.¹

¹ CABRERA PÉREZ, L.A. Mujer, trabajo y sociedad (1839-1983), fundación F. Largo Caballero, Madrid, 2005, pàg.136.

L'any 1931 hi havia a Espanya uns sis milions de famílies que pertanyien en la seva gran majoria a la classe obrera i rural. En quasi la totalitat d'aquestes famílies, la dona, es dedicava única i exclusivament a realitzar les tasques de la llar. Les condicions d'analfabetisme de les dones eren molt inferiors a les dels homes existint una taxa molt elevada d'analfabetisme femení, això suposava que les dones tinguessin unes dificultats molt superiors que les dels homes a l'hora d'aconseguir un treball. A més a aquesta dificultat se li sumava la inexistència d'escoles per a poder deixar els seus fills i permetre així que poguessin incorporar-se al mercat de treball amb més facilitat. Tot i així no va ser cap impediment per a moltes dones traslladar-se del camp a la ciutat, buscant una independència econòmica que els permetés evolucionar en el món laboral i familiar. Pel que fa als grups d'ocupacions més desenvolupades per part de les dones en primer lloc es trobava el servei domèstic amb una ocupació del 31%, seguit de l'agricultura amb un 24%, la indústria tèxtil amb un 10,4%, la confecció amb un 8,15%, les professionals liberals que representaven un 3,6% i el comerç representat per un 3,4% de les dones treballadores.² Aquesta estructura de treball que reflexa la concentració de mà d'obra femenina en determinats sectors, era una herència de dècades anteriors, que reflexa el desenvolupament limitat de la economia espanyola durant aquests anys en que existia encara un elevat pes del sector agrari, tot i que encara té més rellevància l'elevat nombre de dones que treballaven en el sector domèstic, una mà d'obra poc qualificada i que es complementa perfectament amb l'activitat que tradicionalment se li ha atribuït a la dona.

La millora de la condició social de la dona començava a ser una realitat. Per la seva part la socialista Margarita Nelken³ defensava que aquestes millores que demanava el treball femení, s'aconseguien mitjançant una millor organització del treball de la dona, concretament proposava un programa amb tres punts a seguir; buscava la unitat de tots els organismes que haguessin d'intervenir en la organització del treball de la dona; una major atenció en aquesta qüestió per part de les organitzacions obreres i el reconeixement del fet de que en la maternitat i en les funcions que es porten a terme en la família existeix una desigualtat entre el treball de la dona i el de l'home. La socialista partia de que la funció fisiològica de reproducció de la dona té prioritat abans que

²CABRERA PÉREZ, L.A. *Mujer, trabajo y sociedad (1839-1983)*, fundación F. Largo Caballero, Madrid, 2005, pàg.144.

³**Margarita Nelken** (1896-1968), En els primers mesos de 1931, va ingressar en el PSOE i va participar, com a candidata de l'Agrupació Socialista de Badajoz en les eleccions parcials d'octubre de 1931. Va resultar escollida, com també ho fou a les eleccions generals espanyoles de 1933 i de febrer de 1936. De fet, és l'única dona que va aconseguir les tres actes parlamentàries durant la Segona República.

qualsevol altra funció, volia fer entendre dons que la dona abans que obrera havia de ser esposa i mare.

La Segona República Espanyola va significar la primera modernització del país, tot intentant la igualtat teòrica legal entre homes i dones i la millora dels grups socials menys afavorits, com és el cas de les classes treballadores. El nou règim republicà va convertir les dones en ciutadanes de ple dret i va significar la posada en marxa d'una sèrie de reformes que incloïen l'assentament del drets civils, socials i polítics. Les reformes introduïdes l'any 1931 van derogar en gran part la legislació discriminatòria vigent. A Catalunya, les dones, van considerar la Segona República com el moment de forjar els seus drets. Al novembre de 1931 en la revista femenina *Evolució*, que es feia servir com a portaveu de la Lliga Femenina Catalana per la Pau i la Llibertat, va batejar la Segona República com "l'hora de l'alliberació total de la dona".

La dona teòricament passaria a tenir més drets però es va trobar obstacles, no legislatius, sinó culturals, com la cultura patriarcal que es seguia a les llars, on l'home era el pilar de la casa. Tot i els avenços legislatius que va suposar la Segona República en quant al reconeixement de drets, calia també superar les barreres culturals que eren més fortes que no pas les legislatives.

La Constitució republicana definia a España com una república democràtica de treballadors de tota classe, reconeixent la possibilitat de lliure associació y sindicalització.⁴ Reconeixia també com a aspectes importants i rellevants el dret a vot de la dona i es garantia l'eliminació de qualsevol tracte discriminatori per raó de sexe.

En l'àmbit del treball la Constitució republicana establia en l'article 46 un programa constitucional en matèria de treball i de seguretat social que introduïa la regulació amb legislació social dels casos d'assegurança de malaltia, accident, vellesa, invalidesa i mort, el salari, la maternitat, la jornada de treball i les vacances, així com el treball de les dones i els nens.

A banda de les novetats revolucionaries legislatives calia lluitar contra el model patriarcal que es practicava en la vida quotidiana per tal de que aquesta nova legislació favorable a la igualtat i als drets de les dones pogués donar els seus fruits.

Aquesta nova regulació de la Constitució va topar amb el Codi Civil que seguia mantenint que el marit era el representant legal de l'esposa. No obstant, a Catalunya, es va posar fi a aquesta contradicció legislativa l'any 1934 amb les competències de

⁴Constitució de la República Espanyola de 9 de desembre de 1931, art. 1 i 29

l'Estatut d'Autonomia que van permetre la posada en marxa de la Llei catalana sobre la capacitat jurídica de la dona i dels cònjuges que va millorar la legislació Estatal eliminant aquesta desigualtat i establint en l'article 1 que la dona adquiria la mateixa capacitat civil que l'home.⁵

La Constitució Republicana va inscriure per primera vegada el principi d'igualtat per les dones, es reconeixia així un dret a les dones a una ocupació en condicions d'igualtat. La nova legislació laboral va destacar expressament, com hem nombrat al principi del punt, que es regularien aspectes com el treball de la dona, dels nens i la protecció de la maternitat, així doncs, la igualtat i l'interès per millorar la situació de les mares treballadores va caracteritzar les reformes laborals republicanes.

L'entrada de la República va suposar també l'entrada de la llei que establia que l'estat civil no podia ser motiu de discriminació, així doncs es va regular la nul·litat de tots els contractes i les reglamentacions de treball que establien la prohibició de contreure matrimoni o que anul·laven el contracte laboral d'una treballadora en el moment de casar-se. Aquesta nova legislació va acabar amb la indefensió de la majoria de les dones treballadores que van quedar protegides amb la inclusió en les mesures de seguretat social de pensions, accidents i desocupació. Totes aquestes pràctiques progressistes van aportar el dret del treball remunerat de les dones, una pràctica i realitat totalment innovadora comparada amb la legislació anterior. Tots aquests drets reconeguts a les dones van quedar en la penombra ja que el paper de l'home i la seva autoritat com a cap de família i treballador era encara prou evident i la mentalitat masclista era la que regnava a les llars.

Tots aquests drets que anaven sorgint a favor de la mare treballadora van topar amb una contradicció legislativa com va ser la Llei sobre els contractes de treball de 1931, que continuava considerant obligatòria l'autorització del marit per poder fer un contracte de treball a una dona casada. La pròpia Constitució, per la seva banda, tal i com establia que les dones podien exercir qualsevol treball sense discriminació, establia també en un altre punt que podrien fer-ho però respectant sempre els límits i incompatibilitats que establia la legislació.

La presència de la dona de la classe mitjana en el mercat de treball no estava molt assimilada ni molt acceptada. Revistes femenines del moment com "La Dona Catalana" donava lliçons a les dones treballadores avisant-les sobre els perills que existien si

⁵Llei sobre la capacitat jurídica de la dona i dels cònjuges, del 19 de juny del 1934.

abandonaven la llar i anaven a treballar, abandonant les feines de casa, i al cap de família, que d'aquesta manera quedava desemparat mentre la dona treballava.

L'any 1931 va aparèixer l'assegurança obligatòria de maternitat que tenia l'objectiu de garantir a les dones assegurades l'assistència mèdica i els recursos necessaris per tal de que es portés un seguiment adequat del part i del descans obligatori del post part. Aquest descans maternal consistia en sis setmanes pagades de descans. Aquests serveis incloïen, atenció sanitària, metges, infermeres i comadrones al seu servei, la indemnització per descans i un subsidi de lactància que consistia en cinquanta pessetes durant deu setmanes.

Tal i com hem dit anteriorment la nova legislació laboral de 1931 es basava en el principi d'igualtat i per tant implicava que hi hagués una retribució equitativa entre homes i dones. Tot i així les clàusules que regulaven la igualtat en el salari entre homes i dones en determinats treballs no van ser modificades i per tant es mantenia una discriminació salarial. Per altra banda, a la dona casada podia privar-se-li la seva remuneració directa pel treball realitzar si l'home ho demanava.⁶

La dona ocupava un important paper dins de les indústries gràcies a la seva gran representació, no passava el mateix però en l'àmbit empresarial. Tot i així la seva presència començava a ser notòria, es registrava l'any 1935 un nombre de 33 dones directives integrades a consells d'administració en els àmbits de les societats anònimes i financeres de Catalunya.⁷

Va ser durant la Segona República quan les dones es van començar a consolidar també en nombroses ocupacions fora de les indústries catalanes com van ser les oficines, administratives, secretàries, dependents, empleades de comerç, bibliotecàries, infermeres i també en l'àmbit de l'ensenyament, on les professores d'idiomes, i de piano eres les professions amb més representació femenina.⁸

El nou context jurídic i polític a Catalunya va marcar l'aparició d'una nova administració pública emparada per l'Estatut d'Autonomia, l'estructura administrativa heretada de l'administració va ser llavors agrupada en seccions de Departament Central, governació, finances i foment. Els registres d'aquesta reestructuració de la plantilla de funcionaris permeten augmentar la representació femenina a l'administració pública republicana.

⁶Art. 51 de la Llei de 27 de novembre de 1931 sobre el contracte de treball.

⁷NASH, M. *Treballadores: un segle de treball femení a Catalunya (1900-2000)*, Generalitat de Catalunya, departament de treball, Barcelona, 2010, pàg.89

⁸Ídem, pàg.100-101.

3. El treball de la dona en la Guerra Civil.

La Segona República va finalitzar en acabar la Guerra Civil, l'any 1939, tot i que durant el període bèl·lic ja havia perdut algunes de les seves característiques, funcions i poders. El cop militar sota el comandament de Francisco Franco, el juliol de 1936, i l'esclat de la guerra, van produir una intensa mobilització de les dones republicanes en la lluita antifeixista, el compromís democràtic i també, en defensa dels drets adquirits sota el règim republicà⁹. Espanya es trobava enfonsada en la misèria, pel que les primeres mesures que es van prendre van anar encaminades per un costat a consolidar el poder i per altra banda a reactivar l'economia. En quant a l'organització de l'Estat el 8 d'agost de 1939 es proclama la Llei de l'Administració Central, en la que es recullen els principals òrgans de l'Administració de l'Estat i les potestats de Franco com a Cap de l'Estat.

Es va intervenir en l'economia regulant preus i racionant els productes. Es va establir l'anomenada "cartilla de racionament", el seu funcionament era el següent: a cada ciutadà se li assignava una quantitat d'aliments, aquesta quantitat podia variar en funció del nivell social, de l'estat de salut i del tipus de treball del cap de família. Per a la dona, la ració era del 80% respecte la del home. Cada ciutadà podia recollir la quantitat que se li pertocava, havent pagat prèviament els cupons en l'establiment que se li havia assignat. Les quantitats eren insuficients pel que es va haver de recórrer al "estraperlo", que era el mercat negre. En ell es podia comprar i vendre gairebé tot i les dones van tenir un paper molt rellevant ja que ho van veure com una sortida per a poder sobreviure elles i els seves famílies. En totes les ciutats es podien trobar dones oferint tabac, pa i tot tipus d'aliments, tot i que era una activitat que estava penada amb els famoses quinze, que eren el temps que havies de passar a la presó a més a més de requisar els productes per part de les forces de l'Estat. A més a més de en les ciutats també es donava en molts pobles i d'aquí que moltes dones fessin llargs recorreguts amb tren per poder vendre en el mercat negre i jugant-se cada dia que poguessin ser vistes per la policia.

Durant la Guerra, les dones, es van dedicar a lluitar a la rereguarda i tot i que de forma menys representativa també de milicianes al front. La nova situació del país va produir que es portés a terme una nova divisió del treball sota la consigna "homes al front, dones al treball" i d'aquesta manera les dones van ocupar com a lloc de treball la

⁹NASH, M. Rojas. *Las mujeres republicanas en la Guerra Civil*. Madrid, Taurus, 2006, pàg. 36

rereguarda i la seva lluita antifeixista. El seu paper com a treballadores va ser molt important durant la Guerra ja que ocupaven funcions com lluitar per la supervivència, mantenint l'economia de guerra amb la producció a les fàbriques, van treballar també als serveis socials i sanitaris i d'assistència mèdica, van crear guarderies per a les treballadores i serveis de menjador col·lectius i d'atenció infantil i van cobrir les necessitats de milers de refugiats de la guerra.

Encara eren moltes però les que es dedicaven exclusivament al treball del camp i a les feines de la llar. “Durant la guerra, tot i que era molt petita, recordo que la meva mare treballava al camp mentre al meva germana gran ens cuidava a mi i a la meva germana més petita. La mare havia de treballar mentre el pare era lluitant al front, era ella la que en aquell moment havia de portar els pocs diners que ens donaven a casa per poder alimentar-nos a les tres. La majoria de dones del veïnat es trobaven en la mateixa situació, estaven soles a casa amb la canalla i els homes lluitant al front, totes treballaven del què podien i portaven el menjar que podien a casa.”¹⁰

Tot i la necessitat evident de que les dones havien d'ocupar el lloc dels homes mentre aquests eren lluitant al front i els grans avenços legislatius que es van produir l'any 1931 en matèria laboral en l'àmbit femení, quedava lluny l'admissió generalitzada del dret de les dones a un treball assalariat, va ser per aquest motiu que les dirigents antifeixistes justificaven la massiva inserció laboral femenina com una mesura indispensable de la guerra. D'altra banda els homes pressionaven de manera evident la seva oposició al treball de la dona ja que ho consideraven com una competència femenina a la feina. Per tal d'apaivagar aquesta oposició es van fer constants advertències de que la incorporació de la dona en el mercat de treball durant la guerra no s'havia de concebre com una amenaça als llocs de treball dels homes sinó que les dones mobilitzades no tenien la intenció de substituir-los de manera definitiva sinó de salvar la situació econòmica mentre durava la guerra.

Les organitzacions antifeixistes en el període de la Guerra Civil es van dedicar a adaptar el treball femení remunerat i la captació de les dones a les exigències de la guerra. Malgrat tot, el més significatiu és que justificaven el seu dret al treball remunerat en funció de les necessitats de la guerra i no sobre el principi dels seus drets. Elles eren l'alternativa per fer les feines dels llocs vacants que havien deixat els homes que així es podien allistar.

¹⁰Testimoni de Dolores Pérez de Burgos Sierro, nascuda l'any 1931.

Va ser per això que els organitzacions feministes van haver de deixar clar que aquell treball femení no havia de significar una amenaça pels homes, ja que no tenien la intenció de substituir-los d'una manera definitiva. Dolores Ibárruri, coneguda com la Pasionaria¹¹, va haver de referir-se molts cops a aquesta qüestió intentant convèncer els treballadors que les dones no suposaven una amenaça pels seus llocs de treball ni durant ni després de la guerra i que tal insinuació era innoble i un insult cap a totes aquelles dones que també estaven lluitant contra el feixisme.

L'organització juvenil antifeixista "Unión de Muchachas"¹² va adaptar la integració de la dona al treball com un principi fonamental en el seu programa global, ja que les expectatives laborals d'aquestes noies que estaven vivint aquell moment no es limitaven a la llar. Eren partidàries d'ocupar llocs de treball a les fàbriques, en els àmbits de transports públics, a la indústria, la medicina i l'enginyeria. Però el seu discurs es va anar fent més prudent ja que es van trobar amb la clara hostilitat dels treballadors, els sindicats i l'Estat per portar a la pràctica aquestes propostes. Tot i així, el discurs de la "Unión de Muchachas" continuava reivindicant dret a un lloc de treball i a la formació professional amb les exigències de la guerra: "No queremos desplazarnos de vuestros lugares de Trabajo, no queremos suplantaros; solo queremos aprender, queremos saber, por si algun día la guerra os exigiera desplazaros a las trincheras, poder ocupar vuestros puestos de Trabajo e impedir la paralización de la industria"¹³

D'altra banda algunes militants de "Mujeres Libres"¹⁴ anaven més enllà i recolzaven públicament la idea que les dones tenien dret a un treball remunerat en tot moment, tant si el país estava en guerra com si no. A més també defensaven la independència econòmica i l'emancipació femenina: "Las mujeres deben de ser economicamente libres...Sólo la libertad económica hace que todas las demás libertades posibles tanto

¹¹**Dolores Ibárruri Gómez**; (Gallarta (Vizcaya) 1895-Madrid 1989). Va ser coneguda com la Pasionaria, va ser una històrica dirigent del Partit Comunista d'Espanya. A causa dels seus discursos i la seva activa militància a les manifestacions va ser empresonada diverses vegades. Durant la Segona República va ser una diputada destacada pel Partit Comunista al Congrés dels Diputats. Va ser una figura rellevant de la Guerra Civil, va ser escollida vice-presidenta de les Corts l'any 1937. Durant aquest període es va convertir en un mite per una part d'Espanya i va ser el seu famós lema "¡No pasaran!" durant la defensa de Madrid. Seva es també la famosa consigna: "Más vale morir de pie que vivir de rodillas"

¹²**Unión de Muchachas (UM)**: Organització juvenil de dones antifeixistes sota el control dels comunistes.

¹³Transcrit per Mary Nash a "*Rojas. Las mujeres republicanas en la Guerra Civil*". Madrid, Taurus, 1999, pàg. 184-185.

¹⁴**Mujeres Libres**, va ser una organització anarcosindicalista formada per dones que va existir a Espanya d'abril de 1936 a febrer de 1939 durant la Guerra Civil Espanyola i fou especialment important durant la revolució social espanyola de 1936. Va constituir una de les organitzacions clàssiques del moviment anarquista espanyol.

para los individuos como para los países”¹⁵. Altres militants més extremistes consideraven no només el treball retribuït com un dret sinó com una obligació per a totes les dones. L’obra de Maria Vendrell reivindicava que els drets laborals adquirits per les dones durant la guerra havien de continuar després: “Esta incorporación de las mujeres a la producción se debe de continuar después de la guerra. Una vez se haya pasado la escasez de trabajo no se debe de permitir que las mujeres se encuentren de nuevo desprovistas de opciones como lo estaban antes del diecinueve de julio”.¹⁶

Durant aquest període de guerra les dones van expressar clarament algunes de les seves exigències específiques com la paritat salarial, la igualtat de drets i l’especialització professional, principis comuns a totes les organitzacions femenines. Les treballadores pretenien acabar amb la injustícia i la desigualtat en el lloc de treball i consideraven que aquesta època de canvi social era el moment idoni per canviar les bases tradicionals.

El lema de les organitzacions femenines era “A igual Trabajo, igual salario”. La premsa va tardar molt a publicar aquestes exigències i ho va fer un cop començada la guerra quan les dones van esdevenir un instrument per mantenir l’economia del país. Totes les organitzacions femenines perseguien els mateixos objectius; els augments salarials, i les mateixes oportunitats i condicions en el treball.

La guerra va comportar la incorporació de moltes dones al treball però això no va significar un gran canvi qualitatiu en l’oferta laboral, ja que van continuar treballant majoritàriament en els sectors tradicionals i va persistir la clàssica discriminació salarial. Tot i així les imatges de la dona treballadora a les fàbriques de municions, de la dona mecànica o conductora d’autobús van ser excepcionals i poc representatives de la realitat laboral de les dones catalanes. Així, durant la guerra, van treballar en els hospitals, els tallers de confecció, els menjadors, les bugaderies, es a dir, treballs bàsicament de tipus assistencial i d’auxili als combatents i als refugiats. Malgrat aquesta persistència de llocs de treball tradicionalment ocupats per la dona, si que van haver alguns canvis notoris respecte als anys anteriors, per una banda van ser moltes les dones que es van incorporar al treball extra domèstic i per altra banda es va revalorar el paper social de la dona, que va veure millorar el seu estatus com a treballadora i la valoració pública de la seva tasca.

¹⁵NASH, M. Rojas. *Las mujeres republicanas en la Guerra Civil*. Madrid, Taurus, 2006. Pàg. 185

¹⁶Idem, pàg.186

La guerra civil va comportar a més la interrupció sobtada dels estudis en moltes persones a causa de problemes polítics i socials i també de la precarietat econòmica que s'originà. Tot i així el fet d'integrar-se en el món laboral o d'encarregar-se de la casa segons el cas, no sempre significava l'abandonament dels estudis que en algunes noies continuaven a temps parcial.

“En els anys de la guerra, jo, quan sortia de l'escola, per poder ajudar a casa meva, anava per les cases de les veïnes i com que elles no sabien escriure, els hi escrivia les cartes que volien enviar als seus fills o als seus marits que eren lluitant al front, m'anaven dictant el que volien escriure i a canvi em donaven alguna moneda, algun tros de pa, o berenar, el que podien, i així jo també ajudava a casa meva”¹⁷

L'escola era la institució que d'una manera més immediata influïa en la vida dels infants, encara que la vida domèstica i familiar hi tenen una importància més decisiva. L'escola contribueix a reforçar les actituds, les idees i els comportaments dels pares i si en algun moment l'escola i vida domèstica entren en conflicte, el fet més freqüent es que els joves segueixin les idees marcades des de casa. L'educació en aquella època comparada amb el moment actual, era molt més curta, els alumnes anaven a l'escola rebre una educació mínima per a saber llegir, escriure i comptar. L'aprenentatge per al treball no es feia a l'escola i tot ensenyament que passés dels aprenentatges mínims era considerat com un ensenyament de luxe i accessori. Com en tots els aspectes, la guerra va influir notablement en la manera de fer de les escoles; el castellà va esdevenir única llengua, s'hi va prohibir la coeducació i la institució va passar a ser una plataforma d'ensenyament dels valors de nacionalcatolicisme.

Els nens i les nenes cursaven les mateixes assignatures però les activitats de caràcter manual era el que marcava la diferència de gènere en funció dels papers que s'esperaven de cadascú. Les activitats post escolars més corrents entre les noies eren dues: la costura i el comerç, o preparació per a l'oficina, que es va generalitzar sobretot després de la guerra civil. Les dues activitats es podien cursar abans de treballar o bé compaginar-les amb alguna feina. La costura era l'activitat que gaudia de més popularitat. A més de constituir una clara continuïtat respecte al que ja es començava a l'escola, tenia una doble condició i per això tenia tanta popularitat; era un ofici amb el que tothom podia guanyar-se la vida i al mateix temps un coneixement útil que en

¹⁷ Testimoni de Dolores Pérez de Burgos Sierro nascuda l'any 1931.

qualsevol cas podia servir per a confeccionar-se la pròpia roba i la de la família. Aprenentatge, feina i distracció era el que unia a les noies en les classes de costura.

Per altra banda la preparació per al comerç tenia un caràcter diferent; s'havia de cursar en acadèmies o col·legis i s'assimilava dons a una prolongació dels estudis. S'hi cursaven assignatures com mecanografia, càlcul i algun idioma i suposava per a les famílies més temps i diners, cosa que per algunes constituïa un inconvenient, que anava acompanyat del pensament generalitzat sobre aquests estudis en el que es pensava que no tindrien cap utilitat per a la dona quan s'hagués de dedicar a fer de mestressa de casa. Tot i així les feines d'oficina estaven molt ben considerades pel seu horari i per la retribució salarial que s'oferia.

A banda dels continguts educatius, l'escola, subministrava els valors de jerarquia i obediència que serien després útils per al treball. En molts casos aquets càstigs anaven seguits d'algun cop físic que era normal a l'època i en cap moment generava un conflicte en família i escola, ja que des de casa ho veien com un càstig normal i necessari per a que els alumnes adquirissin els valors d'obediència i jerarquia.

“Si ens portàvem malament a l'escola ens feien ajuntar els dits de les mans i posar-los de cara amunt i ens picaven a la punta dels dits amb un punter, i d'altres vegades ens feien agenollar de cara la paret. Un altre càstig que ens feien era, estirar els braços i ens col·locaven llibres a les mans amb els braços estirats i havíem d'aguantar el pes. Això ara no estaria permès de cap manera, però en aquella època els mestres tenien molta autoritat sobre nosaltres i els pares els confiaven aquesta autoritat i els donaven el permís per castigar-nos.”¹⁸

La durada del temps escolar era més aviat curta, ja que ens moltes ocasions eren els pares els qui demanaven als fills que deixessin l'escola i ens posessin a treballar ja que necessitaven que arribessin més diners a casa per poder tirar endavant la família. El treball de les nenes era requerit sobretot quan la mare necessitava ajut i en general els problemes econòmics de les famílies, feien que les noies comencessin a treballar des de ven jovenetes.

La idea ponderant i majoritària segons la qual la dona tenia com a missió principal casar-se, tenir fills i portar una casa, condicionava el futur laboral de les noies, la classe de feina que agafarien, la seva qualificació per al treball. La mateixa escola dedicava part del seu temps a ensenyar costura i unes altres manualitats que tenien un gran valor

¹⁸Testimoni de Dolores Pérez de Burgos Sierro nascuda l'any 1931.

pràctic i que encaminaven a les nenes cap a unes activitats associades a la vida domèstica i a la producció de tot un seguit d'objectes apreciats per l'estètica o la utilitat i no pas per al seu valor monetari. No es considerava necessari invertir temps ni diners perquè les noies assolissin un novell d'estudis elevat, en tot cas era necessari reservar-ho per als nois.

No van ser ni els sindicats ni les organitzacions femenines les que van prendre les iniciatives de formar les dones i millorar la seva situació laboral, sinó que va ser el govern català per resoldre els problemes de producció de material de guerra. D'aquesta manera el juliol de 1937, el Departament de Treball i Obres Públiques de la Generalitat va crear l'Institut d'Adaptació Professional de la Dona (IAPD). L'Objectiu de la seva creació era el de fomentar l'adaptació professional de les dones i assegurar la seva integració en el treball i va ser una iniciativa conjunta entre organismes oficials, sindicats i organitzacions públiques, fet que reflecteix la necessitat d'actuar conjuntament i adoptar mesures que fins llavors no havien estat pràcticament plantejades per fer front a la Guerra Civil. A banda l'IAPD es va caracteritzar per l'aplicació pionera de la igualtat d'oportunitats a la seva missió i al seu funcionament, així doncs va establir uns principis d'igualtat salarial i d'accés al treball en condicions d'aptitud física equivalent i d'igualtat d'oportunitats una vegada que la treballadora hagués superat uns exàmens físics i psicològics. Va ser el novembre de 1937 quan l'IAPD va crear un nou reglament que ratificava el principi d'igualtat salarial mantenint les mateixes normes tant per a treballadors com per a treballadores. Tot i que els noves legislacions ho regulaven, es va ser incapaç d'aplicar a la pràctica i es que els salaris es van ajustar en la majoria de les indústries però com en èpoques anteriors, la discriminació salarial continuava en molts convenis laborals, que es van pactar després de la creació de IAPD, i que van afectar en els àmbits de comerç, tèxtil, confecció, horticultura, alimentació, fustes i calçat, hotelaria, restaurants i botigues. Era un fet revelador que només un d'aquests convenis aplicava la igualtat salarial i els altres regulaven diferències salarials entre homes i dones en categories professionals comparables.¹⁹

La institució va ser pionera en la introducció de mesures d'acció positiva per facilitar la inserció de les dones en el mercat de treball. Aquesta institució va ser el resultat de la clara demanda de les dones a voler aconseguir una bona formació professional i a la

¹⁹NASH, M. *Treballadores: un segle de treball femení a Catalunya (1900-2000)*, Generalitat de Catalunya, departament de treball, Barcelona, 2010, pàg.116.

inserció en l'economia de guerra. Tot i la gran voluntat de la inserció de la dona en el mercat de treball existien unes prioritats que seguia la institució, així doncs, les vídues i les filles dels treballadors desapareguts en els fronts, eren les primeres en aconseguir els treballs.

En el preàmbul on es justificava la creació de l'IAPD, apareixia la necessitat d'evitar la provable paralització de la indústria a causa del reclutament masculí. També es proposava "preparar a las mujeres para el trabajo en la retaguardia a fin de substituir a los hombres que tienen que dejar sus puestos para unirse al ejército."²⁰

Tot i ser conscients d'aquesta necessitat, les polítiques locals, qualificaven de temporal la incorporació de les dones al treball remunerat a causa de la guerra. Els treballadors parats i els refugiats especialitzats eren prioritaris en l'accés a un lloc de treball abans que les dones.

L'UGT, va acordar incloure el dret de les dones al treball assalariat en el seu programa l'octubre de 1937, però a finals de setembre del 1938 el comitè va reconèixer que s'havia fet molt poc al respecte. En el cas de la CNT, va ser a l'agost del 1938 quan va incorporar el treball remunerat femení al seu programa, però no sempre es posava en pràctica. Va ser molt significativa la posició que es va prendre en el seu Ple Nacional de Regionals que va subscriure uns mesos més tard l'argument tradicional d'impedir que les dones ocupessin certs llocs de treball. La CNT intentava afavorir la promoció laboral femenina com a mecanisme per evitar la igualtat en l'accés a les ocupacions, d'aquesta manera facilitava un reciclatge professional als homes amb la finalitat d'ocupar llocs de treball de més categoria, mentre que formava a les dones per ocupar les antigues ocupacions de menor rang que fins llavors tenien els obrers.²¹

Durant la Guerra, els sindicats i les indústries col·lectivitzades poques vegades van elegir representats femenines. Entre les 922 indústries col·lectivitzades que hi havia a les quatre províncies catalanes de Barcelona, Tarragona, Lleida i Girona, moltes eren indústries tèxtils amb una gran proporció d'obreres.²² L'any 1937 la majoria d'aquestes empreses controlades per treballadors van presentar al Consell de Control Econòmic i Sindical de treballadors. Del seus delegats supervisors, directors i representants legals,

²⁰NASH, M. Rojas. *Las mujeres republicanas en la guerra Civil*. Madrid, Taurus, 1999, pàg.191

²¹CARDONA ROSELL.M., En torno a los acuerdos del Pleno Nacional de Regionales de la CNT, Tierra y Libertad, 1938.

²²NASH, M. Rojas, pàg. 194

d'un total de 2.854 representats només 188 eren dones, es a dir un 6,5%, a més la major part de les delegades van ser elegides per a llocs menors.²³

La majoria de convenis salarials es van assolir a proposta dels sindicats i, a causa de la insignificant representació femenina a l'estructura sindical i a les taules de negociacions, les dones no tenien veu per exigir la igualtat salarial, suposava dons la continuïtat de la clara discriminació retributiva al llarg de la guerra, fins i tot en empreses col·lectivitzades.

Per la seva banda totes les organitzacions de dones com ara l'Organització de Dones Antifeixistes²⁴, mantenien contacte directe amb els soldats al front i s'encarregaven de servir-los-hi tot el que els mancava com ara roba d'hivern, tabac, sabó, llibretes i llapis, era una altra manera de treballar a la rereguarda servint als que lluitaven al front. Les dones no només representaven una mà d'obra barata sinó que en molts casos fins i tot gratuïta, i per tant, vital, per a l'economia de guerra ja que mantenia els costos de producció baixos la qual cosa explica que l'economia se sostingués en unes circumstàncies tant adverses.

A la rereguarda i a les trinxeres, la infermeria era un àmbit important de dedicació de les dones a les tasques sanitàries. La seva dedicació va facilitar el funcionament dels serveis sanitaris malgrat el desbordament produït a conseqüència de la guerra.

La professionalització de la infermeria portava ja una llarga trajectòria que havia consolidat un perfil professional i un estatus social. Durant la guerra, es van incrementar els cursos preparatoris de manera intensiva per poder fer front a les necessitats sanitàries urgents que com a conseqüència de la guerra es van produir. Les infermeres de guerra es van convertir en una figura indispensable en els hospitals sanitaris dels fronts. La dedicació de les infermeres era vital per mantenir els serveis mèdics necessaris i moltes van morir en els hospitals militars i de campanya, ja que no només el perill era constant amb bombardejos en pobles i ciutats sinó que també el perill es feia evident amb epidèmies que es provocaven a causa de les pèssimes condicions en les que es vivia.

La participació professional massiva en els serveis comunitaris, al sanitat, l'assistència social i a la producció en les fàbriques de guerra va ser per a moltes dones una experiència alliberadora que va aportar noves expectatives respecte del seu propi rol en

²³NASH, M. *Treballadores: un segle de treball femení a Catalunya (1900-2000)*, Generalitat de Catalunya, departament de treball, Barcelona, 2010, pàg.118.

²⁴*Associació de Dones Antifeixistes*, va ser una entitat associativa de caràcter feminista creada a Espanya l'any 1933 pel Partit Comunista, perseguia un actitud combatent amb les dones antifeixistes. Durant la Guerra es va convertir en un moviment clau ja que el Govern de la República li va encomanar l'assistència en els fronts de batalla i l'auxili als combatents.

la societat i una consciència més ampla dels seus drets. Des del punt de vista de la resistència civil també era decisiva la dedicació de les dones als afers domèstics que permetien la supervivència diària. La fam, les cures inacabables, l'escassetat d'aliments, la manca d'habitatges i de combustible, l'evacuació de milers de refugiats i els bombardejos constants constituïen les experiències quotidianes de la població civil de la rereguarda, la prioritat es centrava en protegir i mantenir a les seves famílies.

4. El treball de la dona en el Règim Franquista

El franquisme va ser una llarga dictadura, personalitzada en la figura del general Francisco Franco, qui va acaparar tots els poders de l'Estat fins a la seva defunció, el 1975.

Aquesta dictadura es va imposar per la força després d'un cop d'estat militar contra el govern legítim de la II República, i que va provocar una tràgica guerra civil (1936-1939), una de les conseqüències de la qual va ser la mort de centenars de milers de persones.

Només existia un partit, “la Falange Española Tradicionalista i de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista (FET y de las JONS)”. Van ser suprimides les institucions democràtiques i els estatuts d'autonomia; a més, es van reprimir totes les llengües i cultures diferents del castellà.

Una de les característiques d'aquests gairebé quaranta anys de dictadura va ser la sistemàtica repressió que les autoritats franquistes van exercir ja des d'un primer moment i que van continuar un cop acabada la guerra. Això explica la fugida cap a l'exili de centenars de milers de persones davant l'avanç de les tropes rebels.

El nou Règim, va acusar a la II República de corrompre les dones i de contaminar al seva feminitat. Va posar en marxa una veritable contrarevolució de gènere i pretenia construir una nova dona per a l'Espanya franquista. Enfront al model igualitari republicà de drets, va establir la desigualtat i la dependència femenina. Volia regular el paper que les dones havien de tenir en la llar familiar. Des de la seva imposició el 9 de març de 1938 amb “El Fuero del Trabajo” fins a disposicions publicades posteriorment, es perseguia l'objectiu de que la dona havia de ser el suport de la unitat familiar i impedir que desenvolupessin el treball remunerat. L'educació i el treball van ser els primers àmbits en els que es va incidir anul·lant els avanços aconseguits fins la Segona

República. La legislació, el sistema educatiu, l'església i institucions com la "Sección Femenina" van intentar imposar un ordre patriarcal que regulava la subordinació de les dones a la direcció de l'home. Van ser sotmeses a la domesticitat forçada de la llar i obligades a sotmetre's a la tutela dels homes, sense drets ni esperança de llibertat.

La voluntat de restringir el treball femení va quedar recollida en la primera llei fonamental "El Fuero del Trabajo de 1938" sota el lema d'alliberar la dona casada del taller i de la fàbrica.

El 18 de juny de 1938 els que es van alçar contra la República ja van promulgar la "Ley de Subsidios Familiares" amb l'objectiu de "elevar y fortalecer la familia, evitar que se rompa el equilibrio económico del hogar de forma que obligue a la madre a buscar en la fábrica o taller un salario con el que cubrir la insuficiencia del conseguido por el padre, apartándola de su función suprema que es la de preparar a sus hijos."²⁵

Totes aquestes lleis anaven encaminades a fer dependents a les dones i a posar-les sota el control de l'església i de la Sección Femenina²⁶. Per a complir aquests objectius va ser clau el fet de privar a la dona d'una economia independent, impossibilitant així que pogués obtenir un salari i per altra banda les limitacions educatives tallarien l'accés als treballs qualificats.

Els franquistes advertien que el treball assalariat amenaçava el sistema nerviós de les dones obreres que acabaven neuròtiques. Com a resultat perjudicava la gestació i l'embaràs i produïa nombroses molèsties i malalties irremeiables, tal i com nombrava el Dr. Carlos Alberto Castaño en una conferència a la Real Academia Nacional de Medicina, l'11 de febrer de 1952, quan va identificar que la nociva influència del treball femení *como factor condicionador de la producción de ginecopatías y enfermedades...*²⁷. Aquestes declaracions van fer que gran part de la població franquista es conscienciés encara més de que la dona havia d'abandonar els llocs de treball per a dedicar-se només a les feines domèstiques. Per això les dones eren en moltes ocasions obligades a abandonar la vida laboral i si havien de treballar per necessitat, només podrien dur a terme tasques pròpies del seu sexe, relacionades amb

²⁵Transcrit per Carme Molinero a "Mujer, franquismo, fascismo. La clausura forzada en un "Mundo Pequeño" Historia Social, nº 30, 1998, pàg.114.

²⁶La **Sección Femenina** va ser una institució creada l'any 1934 per les dones pertanyents a la Falange Espanyola i que va tenir vigència durant part de la Segona República Espanyola la Guerra Civil espanyola i fins pràcticament el final del franquisme. Després de la guerra es van centrar en la instrucció de joves dones perquè fossin bones patriotes bones catòliques i bones esposes, relegant en general el seu paper com a dones independents a una subordinació total de l'home.

²⁷NASH, M. *Treballadores: un segle de treball femení a Catalunya (1900-2000)*, Generalitat de Catalunya, departament de treball, Barcelona, 2010, pàg. 128.

l'esfera domèstica o ocupar llocs de treball de baixa remuneració, preferentment en el treball a domicili.

Les dones no formaven un col·lectiu uniforme sinó que existien grans diferències segons la classe social a la que es pertanyia. Les dones de classe treballadora, esposes de petits propietaris agrícoles, assalariats i la petita burgesia urbana es van veure afectades degut a la difícil situació econòmica que com a conseqüència de la guerra es vivia en el país, sobretot en els primers anys de la Dictadura quan es van fer més evidents les carències de menjar i la gran misèria que es vivia. En aquests difícils anys, les dones es dirigien a les grans ciutats o nuclis urbans per poder fer intercanvis de productes, mentre es jugaven ser vistes per les forces de seguretat i que els prenguessin els productes que volien intercanviar o bé les fessin ingressar a presó.

Durant les primeres dècades de la postguerra, la fam i la misèria es van apoderar dels menys afavorits. La política econòmica autàrquica va provocar una forta decaiguda de la producció i va causar l'empobriment i l'escassetat d'aliments. Fins al 1951 va estar vigent la cartilla de racionament amb la restricció del consum, l'aparició del mercat negre i de l'estraperlo i una vida associada amb la fam, la malnutrició i les privatitzacions.²⁸

Aquesta situació d'extrema pobresa i desesperació dona peu a l'exercici de la prostitució que es va viure en l'Espanya de la postguerra. Durant la República l'any 1935 s'havia prohibit el comerç sexual, però amb el Decret de 27 de març de 1941 desapareixia aquesta prohibició, encara que no se'n parlava obertament i l'església catòlica feia evident la seva disconformitat. Sobretot es dedicaven a la prostitució les vídues de guerra, les filles o esposes dels rojos i totes aquelles dones que tenien una dificultat per guanyar-se la vida d'un altre manera com podia ser tenir un passat republicà²⁹.

El franquisme no va treure el treball a la dona sinó que els va treure el dret a exercir-lo lliurement, es sobreentenia que el sou que rebia l'home de la casa era per mantenir a la seva família i que per tant no calia cap altra font més d'ingressos.

Durant les primeres dècades del franquisme les poques dones que tenien un treball remunerat, es dedicaven a fer conserves, a teixir, en la fabricació d'espardenyes, o cosint. "La meua germana gran treballava en una fàbrica d'espardenyes, també hi

²⁸ ¿Invisibles? Mujeres, trabajo y sindicalismo, 1939-2000. Madrid. Confederación sindical de CCOO, 2004, pàg. 10.

²⁹ NASH, M. *Treballadores: un segle de treball femení a Catalunya (1900-2000)*, Generalitat de Catalunya, departament de treball, Barcelona, 2010, pàg. 123

treballava moltes hores, però havia d'ajudar a la mare com podia, moltes vegades l'anava a veure i també l'ajudava a posar els cordons a les espadenyes. Jo no podia anar a treballar a cap lloc però ajudava com podia a casa, això que era petita, tenia cinc o sis anys".³⁰

Eren feines per les quals no es necessitava una força física però sí una facilitat manual que més endavant es va fer servir per justificar que les dones rebien un salari més baix que els homes i es que es tenia més consideració a la força de treball que no pas a la facilitat manual. En els nuclis urbans si petites ciutats els que disposaven de petit comerç propi compatibilitzaven la feina entre l'home i la dona i aquesta a més a més es feia càrrec de les tasques de la llar i dels fills. Per altre banda es trobaven les dones que es feien càrrec elles soles d'un comerç petit com podia ser un estanc, en aquest cas era resultat de l'obsequi que feia el govern a aquelles dones que eren vídues de guerra o bé orfes, donant-los-hi així l'oportunitat de tenir una font d'ingressos per poder sobreviure ja que no podien dependre del sou de l'home.

En termes franquistes, el treball domèstic, va ser definit com "un trabajo más conforme a la naturaleza y al destino de la mujer".

Les treballadores que estaven al servei de la llar familiar, eren noies que no volien el futur que els esperava si es quedaven en el nucli a viure amb la seva família, ja que aquest futur no era cap altre que el de casar-se i treballar per sempre al camp. Normalment eren les filles de pagesos. Era una ocupació molt popular i a la vegada conformava un status baix a ulls de tothom. En moltes ocasions fins i tot eren els propis pares els que convidaven a les seves filles a abandonar la llar i a buscar-se la vida fora del nucli familiar ja que per a la pròpia família, tenir una noia a casa, jove i sense casar suposava una despesa que en aquells temps no moltes famílies podien permetre's. Aquestes noies que finalment marxaven del nucli familiar a buscar-se la vida com a empleades de la llar, eren un suport econòmic molt important per a les famílies que es quedaven vivint al camp, moltes d'aquestes esperant a que la filla que havia marxat de casa els pogués trobar feina per a tots els membres i així poder immigrar tots cap a la ciutat. Aquest tipus de treball no era un treball reconegut com ara que es crea una relació laboral entre l'empleada de la llar i el cap de família sinó que abans com que eren feines que es feien a l'ombra, sense que ningú tingués per que veure-ho, es convertia en una feina invisible. Les minyones no tenien cap reconeixement de drets

³⁰Testimoni de Dolores Pérez de Burgos Sierro, nascuda l'any 1931.

laborals amb l'argument que establia la Llei franquista de 19 de juliol de 1944: "Ha sido costumbre tradicional de la familia española...considerar a los servidores domésticos como una prolongación de ella misma,... siendo esta la razón de no hacerles participes de los beneficios concedidos por los subsidios seguros sociales de los trabajadores"³¹. Havien de viure a la casa dels amos, adaptant-se a les circumstàncies d'aquella família, i acceptant els ritmes i els horaris de treball imposats. No disposaven d'un espai propi, depenien totalment de la bona voluntat de tracte de la família on estiguessin treballant. També es podia exigir que la minyona es desplaçés amb els patrons si estiuejaven en un altra localitat. La característica i la quantitat de feina, la llargària dels horaris, les remuneracions i sobretot l'adaptació a una convivència amb un altra família en que s'estava clarament com a subordinada eren motius que concorrien en el canvi freqüent de casa que feien les minyones. Les noies podien posseir una experiència negativa de la seva estada en cases diferents, cosa que no depenia de la feina que feien que en totes les cases era la mateixa, sinó de la consideració i estima que se'ls tenia en aquella casa en concret. Les minyones eren requerides sobretot per les classes mitjanes i la burgesia el qual significava per a moltes noies el primer contacte amb la ciutat i amb uns valors força diferents als que elles havien estat socialitzades. El servei domèstic va decaure quasi en picat als inicis de la dècada dels seixanta, com a resultat de la concurrència d'unes quantes circumstàncies; l'augment dels nivells d'instrucció i de possibilitats laborals de les joves i la valoració per part dels amos d'una intimitat més gran a les cases, cosa que acaba popularitzant el servei domèstic per hores. Amb aquest canvi en el servei domèstic que implica deixar de viure allà on es treballa, s'alteren les característiques de les persones que s'hi dediquen les quals passen a ser dones grans, sovint casades, que per raó d'horari i edat tenen molt poques alternatives laborals i s'havien d'acontentar amb un feina que en general es considerava mal pagada.³²

La gran invenció de la rentadora automàtica al s. XX era fora de l'abast de la majoria de persones, així dons les feines de la llar eren feixugues i lentes de fer. "Per anar a rentar, agafàvem las pastilla de sabó, la roba i la teula de rentar, teníem el safareig del

³¹Preàmbul de la Llei de 19 de juliol de 1944 per la qual s'estén al servei domèstic els beneficis dels subsidis i dels Seguros socials que gaudeixen els demés treballadors (BOE 21 de juliol de 1944).

³²COMAS D'ARGEMIR.D, BODOQUE, I., FERRERES, S. ROCA, J. *Vides de dona. Treball, familia i sociabilitat entre les dones de les classes populars* (1900-1960), Fundació Serveis de Cultura Popular. Ed. Altafulla, pàg. 65.

poble a vint minuts de casa perquè nosaltres vivíem al mas i cada dia anàvem carregades a rentar la roba. Ajudàvem a la mare perquè ella patia molt de l'esquena".³³

Un altre tipus de feina que feien les dones en aquella època era el treball a les fàbriques. A partir del Pla d'Estabilització de 1959 y dels Plans de Desenvolupament l'economia espanyola, va accelerar-se considerablement. Tant és així que la indústria tèxtil demanava cada vegada més, més mà d'obra femenina barata tot i la alliberació de la dona del treball fora de casa. Proporcionaven feina assalariada a les noies de les classes populars que s'integraven al treball en edats molt joves, sovint de manera amagada, quan tenien menys de catorze anys, la edat mínima per poder treballar. La poca edat de les noies no les lliurava de llargues jornades de treball. Sabien quan entraven a treballar però no quan sortien, feien jornades eternes i sense parades per a descansar, només una petita estona perquè poguessin menjar alguna cosa, però a la fàbrica mateix. A moltes, les mateixes famílies van ser qui els hi van demanar que deixessin l'escola i que es posessin a treballar ja que necessitaven els diners per sobreviure.

Per altra banda la natalitat va anar augmentant de manera notòria, això va suposar en relació a la població femenina que hi hagués moltes dones en edat de treballar, casi un 70 per cent del total de les dones tenien entre 15 i 64 anys.³⁴ La incorporació massiva de la dona en el treball a les fàbriques es produeix en el context ideològic que la dictadura va imposar y que va determinar el treball femení i les seves condicions laborals.

Treballar fora de casa en una societat com la que existia durant la dictadura Franquista, una societat jerarquitzada, amb el paper de l'home com a cap de família, representa un pas important en la lluita per l'alliberació de la dona, ja que trenca amb el pensament de que la dona només havia de treballar a la llar familiar i dóna una major consciència de la seva condició. Treballar fora de casa, mantenint al mateix temps l'organització de la família, obliga a moltes dones a realitzar un complicat esforç per no desvaloritzar-se perquè la forta pressió social, que venia inculcada amb una ideologia patriarcal, intentava culpabilitzar a les que eren mares i que al mateix temps treballaven fora de casa ja que la seva entrada al món laboral implicava la debilitació del paper que la societat els hi atorgava en primer lloc, que es el de cuidadora i educadora de la família. Tot i així el treball femení estava encara sotmès a dos pilars ideològics que eren l'església i la "Sección Femenina". Un altre punt que no afavoria a que les dones

³³Testimoni de Dolors Pérez de Burgos Sierro, nascuda l'any 1931.

³⁴NASH, M. *Represión resistencias memoria, Las mujeres bajo la dictadura franquista*. Ed. Comares, Granada, 2013, pàg. 110

poguessin treballar era un incentiu salarial que es regulava en la Ordre del 26 de març del 1946 que es donava als homes pel fet de que les seves dones no treballessin, afegit al plus que es donava per cada fill que es tenia.

Fins als anys seixanta, els empresaris podien obligar a les dones casades a abandonar el seu lloc de treball amb el previ pagament d'una indemnització que s'anomenava "la dote". Tot i la publicació de la Llei de 22 de juliol de 1961 sobre els drets polítics, professionals i del treball de la dona que veurem més endavant, no va fer canviar la situació ja que es donava peu a que l'empresari pogués expulsar a la dona casada de la fàbrica amb el previ pagament de "la dote" si els hi interessava a l'empresa o bé se'ls donava la possibilitat de poder acomiadar a la dona. Aquest permís, donava un gran marge de maniobra als empresaris per a poder regular la mà d'obra. Segons l'empresa de que es tractés, interessava o no acomiadar a la dona, per exemple en les empreses de confecció tèxtil, l'empresari preferia seguir amb la dona casada contractada que no acomiadar-la ja que aquesta última opció suposava que hagués de contractar a noves persones i donar una nova formació.

Segons Pilar Primo de Rivera "Las mujeres nunca descubren nada; les falta, desde luego, el talento creador, reservado por dios para inteligencias vaorniles; nosotras no podemos hacer más que interpretar mejor o peor lo que los hombres nos dan hecho". Per aquestes paraules, sembla doncs que va ser a la voluntat de les mandatàries de la Sección Femenina, en coordinació amb la resta de governants polítics franquistes, de guanyar per a Espanya un cert reconeixement internacional, pel que era necessari una llei com la de 1961, que va servir perquè Espanya es presentés internacionalment com un país en el que tot i el règim dictatorial, la situació de les dones era d'alguna manera equiparable a la de les societats que els envoltaven internacionalment.

"Quan ja vaig estar casada, vaig seguir treballant, no molt però, fins que vaig tenir a ta mare i a la tieta. Llavors, les dones casades deixaven de treballar i es quedaven a casa a cuidar dels fills i de la casa, però jo, tot i estant casada vaig seguir treballant fins que els vaig tenir a elles. Treballava en varis llocs; vaig estar treballant a la fàbrica de coets, aquí a Alcover, fèiem més de deu hores seguides, de vuit del matí a sis de la tarda, només paràvem una estona per dinar i tornàvem a engegar. Hi vaig estar treballant durant tres anys, però d'aquests tres anys només en vaig estar assegurada un any, cobràvem molt poc, i per suposat cobràvem menys que els homes i això que moltes de nosaltres fèiem moltes més hores que ells. A estones també anava a treballar al camp, ajudava a collir préssecs i a l'avellana, quan era època. Quan ja vaig tenir les nenes,

vaig plegar de la fàbrica de coets, i quan ja van ser una mica grandetes, les deixava amb una veïna i jo me'n anava a treballar, llavors vaig estar treballant en una fàbrica que feien gàbies per a conills, allí hi treballàvem homes i dones. Després també vaig estar treballant en la fàbrica de mitjons, també hi treballàvem homes i dones però fèiem feines diferents, les dones ens encarregàvem de cosir i preparar els paquets i els homes feien la feina que requeria més esforç i la nostra requeria més molta.”³⁵

El treball remunerat a domicili era una de les formes més corrents d'ocupació femenina, sobretot una vegada la dona es casava. La confecció era l'ofici més generalitzat a Catalunya. L'ocupació de cosir començava habitualment amb un període d'aprenentatge en que la noia s'integrava en algun cosidor i aprenia a fer diferents tècniques tot ajudant a les modistes. Les aprenents guanyaven molts pocs diners i sovint s'acontentaven amb la roba que elles mateixes es podien fer amb l'ajut de la mestressa. Un cop acabat l'aprenentatge, la jove podia establir-se pel seu propi compte com a modista i ella actuaria també com a mestressa amb noves aprenents.

No totes les dones podien treballar pel seu compte, era molt més corrent que passessin a treballar per algun taller o bé treballant a casa seva.

A les ciutats es trobaven moltes més oportunitats ja que hi havia sastreries i tallers de confecció grans que necessitaven cosidores. El més habitual era començar fent feines des de casa i quan la noia ja s'havia guanyat un prestigi i havia agafat experiència llavors era contractada de manera fixa. La modisteria i la sastreria artesana tradicionals moren amb la generalització de la roba confeccionada. La confecció estandarditzada ja existia a finals del s. XIX però es considerava que era roba de baixa qualitat. Tot i això no desapareixia del tot la confecció a domicili, que en temps actuals continua practicant-se.

L'evolució dels mitjans de transport va modificar les activitats comercials. Dels mercats setmanals es passa als permanents, coberts i que obren cada dia. Les antigues botigues de vetes i fils cedeixen el lloc a botigues especialitzades. En els comerços normalment hi treballen membres d'una mateixa família i s'hi acostumaven a vendre fruites i verdures de les pròpies terres. La compaginació del treball del camp amb el comerç en moltes ocasions suposava que s'hagues de contractar algun treballador, i en la majoria de casos eren dones. “Recordo que quan vaig començar a treballar a Ca Roc, que era una botiga on hi venien fruites, verdures, vi, llegums, arròs... una mica de tot, jo tenia

³⁵Testimoni de Dolores Pérez de Burgos Sierro, nascuda el 1931.

catorze anys i als matins que era quan el propietari havia d'anar al tros jo em quedava a la botiga, despatxant i a les tardes anava a netejar i a fer les feines en una altra casa".³⁶

Les botigues i magatzems constitueixen els llocs més importants de venda al detall i es on trobem la figura de la dependenta. Les botigues petites són portades normalment per membres de la mateixa família amb alguna persona contractada però era ben diferent en els magatzems i botigues grans que contractaven mà d'obra abundant. Tenir una botiga pròpia era una aspiració que normalment només podien complir els fills dels comerciants. Tot i així, treballar com a dependenta era una ocupació força apreciada per les noies de les classes populars i també per les seves famílies i tenia un prestigi diferent al de ser venedora de la plaça, que era un feina que s'associava a dones ordinàries. En les botigues a diferència que en els mercats es requeria una bona presència física i una manera de vestir adequada. Per suposat les botigueres tenien també un prestigi superior a les dones que treballaven en les fàbriques, per l'horari, el sou i la manera de treballar. L'entrada de l'època Taylorista de treballs en cadena, al detall, convertit en gestos curts i repetitius, troba una bona oportunitat amb l'arribada de dones joves a les ciutats, que estan disposades a treballar en qualsevol lloc i a suportar llargues jornades de treball amb feines que no suposaven una gran càrrega física però sí mental degut al treball contínuament repetitiu i sense descans.

"Recordo que la meva tieta anava a treballar a la fàbrica d'ametlles, allí triaven el gra i el salari anava en funció del gra que triava cadascuna, a mi, molts dies quan plegava de l'escola, em feien anar a ajudar a la meva tieta a la fàbrica sense que ens veiessin, així aconseguíem triar més gra entre les dues i aconseguíem més diners (no creguis que aconseguíem molt més eh!, que ens donaven una misèria.) L'horari era molt dur, la meva tieta treballava des de les set del matí fins les dues del migdia, els deixaven una estona per dinar, però dinaven a la fàbrica mateix, no els donava temps d'anar a casa, i després s'hi tornaven a posar fins que eres les set de la tarda"³⁷

Les fàbriques tèxtils eren les que proporcionaven més quantitat de treball assalariat a les noies, que com veurem més endavant acostumaven a treballar-hi de solteres. Les joves normalment hi accedien a través d'una altra persona, bé algú que hi treballava o bé els pares que ho acordaven amb els amos o els encarregats. Així doncs una bona part de les noies de les classes populars, sobretot aquelles que vivien en poblacions industrialitzades, passaven, sense transició de l'escola a la fàbrica, tot i que en moltes

³⁶Rosa Català, nascuda l'any 1924.

³⁷Testimoni de Dolores Pérez de Burgos Sierro, nascuda l'any 1931.

ocasions la noia es combinava la feina de les amb els estudis. L'aprenentatge no era sistemàtic i es feia normalment d'una manera ràpida al lloc mateix de feina. Les dones feien els tasques d'auxiliar, de manera que durant molts anys mantenien una mateixa categoria laboral i la seva mobilitat a l'empresa era reduïda.

Les joves de les classes populars acceptaven normalment treballar en un fàbrica com a únic recurs que tenien per a poder guanyar-se la vida tot i les males condicions laborals amb els que es treballaven a les fàbriques amb soroll, calor, ritmes de treball, exigències i els baixos salaris que es rebien. Amb l'augment de la mecanització dels processos industrials calia una qualificació i una especialització més grans de la mà d'obra i això provoca una disminució dels llocs de treball ocupats per dones ja que elles no compten amb un aprenentatge sistemàtic, i són destinades a fer feines menys qualificades i per tant més mal pagades.

A partir dels anys seixanta s'estableix un sistema de formació professional per als homes que en cap cas, contemplava la formació a les dones, ja que s'entenia que les feines eren vocació dels homes. Per altra banda la formació que s'oferia dins de la mateixa empresa sempre anava destinada també al sexe masculí. Com a conseqüència de la baixa formació que rebien i tenien les dones, la igualtat salarial que es va voler imposar amb la llei del 22 de juliol de 1961, no es complia, fins i tot en alguns casos com es en la indústria del metall es donava un coeficient reductor en el salari en el cas del treball femení respecte del masculí.

Les dones de classe mitjana no es trobaven en les dificultats laborals de les que hem estat parlant fins ara que es trobaven les dones de classe baixa. Les de mitjana classe es dedicaven majoritàriament al treball en la llar, però no com a treball de criades, remunerat que hem estat estudiat fins ara sinó que era el treball que els tocava com a dones de casa seva, que es quedaven al càrrec dels fills i de la seva pròpia llar mentre l'home anava a treballar. El prototip de la família que imposava el règim era la família catòlica, amb un matrimoni casat, la dona fent-se càrrec de la llar familiar i dels fills i l'home portant un jornal a casa com li pertocava per ser el cap de família. Tot l'esforç que havia de portar a terme la dona era el de transformar la llar en un lloc de descans atractiu per al seu marit, al cap i a la fi, era el qui portava el jornal a casa i d'alguna manera la dona havia de complaure'l encarregant-se de la llar i dels fills. La dona era la principal responsable de portar la llar de manera adequada i mantenir la unitat familiar. Les dones eren persones totalment dependents dels homes, i difícilment, tal i com històricament i patriarcalment s'havien estructurat les famílies, podrien aconseguir cap

tipus d'independència, sobretot en el terreny econòmic. L'home va anar agafant un lideratge en el terreny econòmic, que es el que va comportar la dependència de la dona en aquest punt.

Seguint aquesta línia i per a fomentar els principis de règim, els decrets de 23 de febrer i de 19 de març de 1941 afavorien la nupcialitat, de manera que es gratificava o compensava econòmicament a la dona que al casar-se abandonés la seva activitat laboral. Durant aquell any, la gratificació de nupcialitat era de 2.500 pessetes, i de manera automàtica es doblava si la sol·licitant, una treballadora assegurada, renunciava a la seva ocupació laboral i a no tenir-ne un altre sempre que el seu espòs no es trobés en situació d'atur forçós.³⁸ Es van imposar també els premis a la natalitat, premiant econòmicament per cada naixement que hi hagués en la família, així volien aconseguir que la dona dones les circumstàncies familiars amb nonats no treballés fora de la llar familiar. Un nou decret el de 1944 fomenta i premiar a les famílies nombroses, atorgant incentius salarials a aquelles famílies que augmentessin el nombre de membres, contra més fills es tinguessin en la família més elevat era l'incentiu. Amb aquesta mesura es buscava accentuar el que ja es volia amb els decrets de 1941, que la dona estigues cada vegada més lligada en la llar familiar i amb al cura dels fills. El matrimoni va ser per tant el que va establir un autèntic tall en la vida laboral femenina.

Tot i així, quan la dona casada volia seguir treballant activament i de manera remunerada, havia de comptar amb l'autorització de l'home, qui tenia dret també a cobrar directament el salari de la dona. Tot i que la dona pogués seguir treballant tot i estant casada, es topava també amb un sèrie de limitacions discriminatòries tant legals com salarials, com la prohibició del treball nocturn, o la prohibició d'accés a treballs de l'Administració com veurem més endavant.

“A la fàbrica, quan hi treballaven, les meves germanes, recordo que totes les dones, érem solteres, tret d'alguna que hi havia de casada, però, molt poques, potser eren dos o tres les casades, però al majoria eren solteres. Les casades deixaven de treballar i es dedicaven només a les feines de casa, a tenir la casa apunt per quan arribes l'home de treballar”³⁹

“Quan una noia es casava ja no tornava més a la fàbrica, a més a més es comentava, que quan una es casava ja no tornaria més a treballar, el que li tocava ja era treballar a casa,

³⁸Roca Girona, Jordi (2005) "Los (no) lugares de las mujeres durante el franquismo: el trabajo femenino en el ámbito público y privado", *Gerónimo de Uztariz*, núm . 21, pàgs. 81 -99.

³⁹Testimoni de Maria Ramón, nascuda al 1931

a fer els fills grans i a mantenir la casa en condicions. Era el que tocava, no ho vèiem com una cosa fora de lloc com podria passar ara que tot es més modern, en aquells temps era una cosa normal. Tu, com a dona, sabies que ho havies de fer, t'agradés més o menys però era així.”⁴⁰

Tant era la jerarquia en el moment que no només es buscava que la dona fos qui governes domèsticament la llar sinó que a més volia privar-se-la del treball extra domèstic.

“Jo recordo que la meva mare treballava en les feines del camp. Va treballar quan era jove, un cop va estar casada ja no va treballar més fora de casa, això m’ho explicava ella. Feia mitjons, en un comerç local, però un cop casada ja no hi va treballar més, llavors feia mitjons des de casa. Jo recordo que treballava a casa fent mitjons, ella treballava a casa i el pare marxava a treballar al camp.”⁴¹ En aquest testimoni destaca com el treball que realitzava la dona fora de la llar i dins de la llar fent mitjons és el mateix, realitzava la mateixa tasca, casada i soltera, però pel sol fet d’estar casada ja va passar a fer-ho dins de la llar familiar, que a la vegada podia tenir cura dels fills i de la casa.

La “Sección Femenina” per la seva banda seguia donant suport a la dona, sempre mantenint la seva línia de família perfecte, catòlica i unida, i la dona sempre disposada a ajudar i a servir al seu home.

Durant el franquisme el Central Nacional Sindicalista (CNS), era el sindicat del règim, l’únic sindicat legal. Pertànyer a qualsevol altra sindicat clandestí era motiu de represàlies i detencions i qualsevol conflicte laboral era il·legal i reprimat per les autoritats amb força i detencions. Tot i aquestes dures repressions, les treballadores van representar nombroses protestes col·lectives, vagues i conflictes en defensa dels seus drets laborals. A finals de gener de 1946 va tenir lloc a Catalunya una primera onada de vagues. Es van produir nombroses protestes laborals en empreses del sector tèxtil. Per exemple les treballadores d’una empresa de Manresa van protagonitzar una vaga amb la demanda del pagament del jornal del dia festiu corresponent al 24 de gener. L’organització del conflicte i de la negociació posterior va anar a càrrec de la comissió

⁴⁰Testimoni de Josepa Camps Masdeu, nascuda al 1928.

⁴¹Testimoni de Miquel Roig Andreu, nascut al 1930

de treballadores que va aconseguir que les autoritats concedissin les seves demanes del pagament del dia festiu⁴².

L'estancament salarial de la postguerra va fer encara més evident l'escassetat dels aliments i els productes de primera necessitat, per això les dones es van mobilitzar contra la carestia de la vida en circuits específicament femenins com els mercats, fen evident dels demandes d'increments salarials amb la millora dels subministraments de necessitats bàsiques.

Va resultar molt significativa la capacitat de l'activisme femení de generar respostes col·lectives sense el suport d'altres organitzacions i en plena repressió del règim. La pertinença a una comunitat laboral i social compartida amb altres dones, a partir de la doble responsabilitat domèstica i laboral, va permetre la creació de xarxes de solidaritat i de suport al desenvolupament d'aquetes mobilitzacions.

A la dècada del 1960 la crisi del tèxtil i la diversificació industrial va transformar el mercat de treball femení. Es va donar llavors, una gran immigració de joves de fora de Catalunya, sense una experiència laboral prèvia, que va provocar l'adaptació de la identitat laboral forjada per les obreres tèxtils catalanes en èpoques anteriors. La lluita femenina en moltes empreses tèxtils combinava l'experiència de les veteranes amb l'empenta de les nouvingudes.

Fins a final del franquisme les confrontacions amb la patronal eren encapçalades per la força i la repressió. Qualsevol acte de rebel·lió es considerava una transgressió del codi de comportament d'una dona decent i submissa com era el prototip del règim. Les militants havien de trencar aquests perjudicis tant davant de la resta de companys com de la societat. Moltes de les dones no eren militants, bé per por o bé perquè ja estaven conformes amb la vida que se'ls donava de submises i d'esclaves, la majoria de vegades era per por. Així doncs a part de la dura repressió de les autoritats del règim, les activistes en lluita havien de suportar també el rebuig social.

A partir de 1969 el desenvolupament de Comissions Obreres va produir un cert increment de la presència sindical de les dones encara que els militants sindicals no van aconseguir el reconeixement de la seva veu i del seu lideratge encara ni a la primera meitat de 1970. La cultura sindical continuava basada en paràmetres d'un monopoli masculí dels assumptes relacionats amb el món del treball.

⁴²VARO MORAL.N. "Mujeres en huelga", BABIANO, J. Ed. Del hogar a la huelga. *Trabajo género i movimiento obrero durante el franquismo*. Madrid. Catarata, 2007, pàg. 150.

La pressió de les treballadores va aconseguir de manera puntual incloure la demanda d'igualtat salarial en les plataformes reivindicatives de localitats on el treball femení era important. Però, mencionar els drets laborals de les dones en els programes no significava que després es convertissin en una pràctica sindical o dels treballadors.

4.1. Legislació

4.1.1. El Fuero del Trabajo

El “Fuero del Trabajo” va ser publicat el 9 de març de 1938. Va ser una de les lleis més rellevants del franquisme. En el moment de la seva promulgació no havia finalitzat la Guerra tot i que el front nacional portava una gran avantatge respecte les republicans, fet que va ser suficient perquè Francisco Franco creés el Govern de la Nació y amb ell “El Fuero del Trabajo”.

Es tracta doncs d'un text d'ideologia falangista, que va ser una família franquista que va tenir certa influència en la qüestió laboral durant la Guerra i la dictadura.

Aquesta Llei regula diferents aspectes, sobretot laborals en l'Espanya de 1938. Reconeixia el dret de treballar de l'home com un dret que s'havia imposat per Déu per tal d'aconseguir fins individuals i per sobre de tot de la Pàtria. El treball es reconeixia com un dret humà, voluntari, personal i que per tant no podia ser incompatible amb la dignitat humana.

Es reconeixia el dret del treball, com a dret social, a tots els espanyols, entenem per tant a tots independentment del seu sexe, excepte aquells que es trobin impeditos. Ara bé la regulació del dret no acabava aquí sinó que en l'article 1 del títol II, es regula aquest contingut del dret al treball, establint que es prohibirà el treball nocturn de les dones i els nens.⁴³ Així doncs les contradiccions i tractes diferents entre sexes comencen a ser evidents. El que en articles anteriors havia quedat com un dret que es reconeixia a tots els espanyols sense excepció, ara comença a trobar les primeres barreres i és que la dona ja no podia treballar a les nits. Per altra banda i en el mateix article trobem un altre diferència de tracte entre els dos sexes, a les dones que estaven casades se les “alliberava” del treball a les fàbriques i del treball en tallers, aquest alliberament del que es parla no és altre que el de no deixar que la dona treballés quan aquesta estigués casada, ja que es considerava que la seva feina era la de dona de casa, fent les tasques

⁴³El Fuero del Trabajo de 9 de març de 1938, Títol II art.1: ...”En especial prohibirá el trabajo nocturno de las mujeres y niños, regulará el trabajo a domicilio y liberará a la mujer casada del taller y de la fábrica.”

de la llar i era responsabilitat del cap de família, que en aquest cas es considerava que era l'home, la de portar un sou a casa. Dit d'un altre manera el que s'estableix a l'article, es una manera de dir indirectament que es prohibeix el treball a les dones casades.

4.1.2. Ordre de 27 de setembre de 1939

L'Ordre de 27 de setembre de 1939 va anar destinada a senyalar aquells càrrecs que la dona funcionaria no podia desenvolupar.

Es fa menció a la Llei de funcionaris del 22 de juliol de 1918, en que ja s'especificava que no tots els càrrecs de l'Administració de l'Estat són adequats perquè els exerceixi la dona. No especifica quines categories pot ocupar i quines no sinó que deix en mans del Ministeri especificar en cada cas les funcions a desenvolupar.

Per la seva banda el Ministeri estableix que la dona funcionària dins de l'administració no podrà accedir en cap cas a cap de l'Administració ni a càrrecs de delegades ni inspectores provincials de treball.

Aquesta discriminació es justificava com que la dona no podia exercir aquests alts càrrecs ja que amb la seva figura femenina no es tenia el mateix respecte que amb una figura masculina. Una vegada més, aquesta llei el que fa es, fer evident una discriminació per sexe que en aquella època, es sabia que existia, però volien que quedés camuflada entre els articles del "Fuero del Trabajo" que atribuïen aparentment un treball en igualtat de condicions entre homes i dones.

4.1.3. Ordre Ministerial 17 de novembre de 1939

L'Ordre Ministerial de 17 de novembre de 1939 sobre dictar normes per a la inscripció de la dona en les Oficines de Col·locació. Aquesta norma intentava justificar l'augment d'atur femení que es va patir en aquella època, aclarint que l'elevada taxa d'atur demaní que es vivia no era causat a que la dona havia perdut molts llocs de treball sinó que les dones s'inscrivien més en les Oficines de Col·locació buscant la seva independència econòmica, una independència que segons l'ordre no els era necessària ja que no tenien al seu càrrec cap obligació, és a dir que no havien de ser elles les que portessin els diners a la llar familiar sinó que aquesta càrrega ja la suportava l'home així que no era pas necessari que elles busquessin treball, a més en la mateixa ordre es disposa que la dona és una carrega familiar.

L'Estat al·legava que no podia fer front a aquesta situació després de la guerra i que a través d'aquesta norma el que es volia aconseguir era limitar l'accés a les dones a que es poguessin inscriure en les Oficines de Col·locació i així aconseguir reduir aquesta taxa d'atur tant elevada. No se'ls reconeixia els dret de treballar a no ser que no els quedés més remei a causa de les morts que va produir la guerra.

La Ordre recull també un seguit de requisits que havia de complir la dona perquè se la reconegués com a obrera i que per tant podria inscriure's a l'Oficina de Col·locació, podien fer-ho aquelles dones que tinguessin fills a càrrec i que aquests no poguessin aportar un sou a casa ja fos per l'edat o per si patien alguna minusvalia. En aquest punt es veu com es reconeix fins i tot el dret a treball als fills abans que a les mares sent el requisit d'accés que els fills no puguin treballar i que com a últim recurs sigui la dona la qui hagi de portar un sou a la llar. Podien accedir-hi també les dones que estiguessin separades del seu marit per sentència o bé per presó o en el cas de que l'home es trobés impedit per poder treballar i la única manera de que entressin diners a la llar fos amb el treball de la dona. La dona solter que no disposés de cap ingrés familiar i que disposés d'algun títol d'estudis o bé d'ofici que li permetés accedir a algun exercici professional però en aquest punt es torna a fer evident la discriminació constant cap a la dona ja que se li exigeixen uns estudis, no pot accedir en qualsevol professió sinó en alguna qualificada.

Dins dels requisits d'accés, s'estableixen també unes preferències d'accés. Tenien preferència les dones, els fills o espòs de les quals hagués resultat assassinat pels rojos o bé haguessin resultat morts al servei de les Armes Nacionals, i que ara es veiessin obligades a ser el cap de família i per tant haver de portar un sou a la llar.

Per la seva banda, les infermeres que haguessin estat un mínim de sis mesos al servei d'hospitals de campanya o les que haguessin prestat els seus serveis en el front tenien també preferència respecte les altres.

No era possible per part de les dones de poder anar a treballar sense accedir a la inscripció a una Oficina de Col·locació ja que s'establia en la mateixa ordre que qualsevol relació laboral que s'iniciés sense el requisit de que la dona prèviament s'hagués inscrit en l'Oficina, seria anul·lada per part de les inspeccions de treball.

Per altra banda s'estableix que només serà possible que accedeixin a tenir el dret d'inscriure's a les Oficines de Treball les dones que no compleixin els requisits anteriors si es donés el cas de que hi ha més oferta de treball que demanda i en tal cas

per tal de poder cobrir les necessitats de treball deixarien accedir a les dones que no compleixen els requisits especificats en la Ordre.

L'objectiu de la analitzada norma era per tant impedir per qualsevol mitjà que la dona pogués treballar sense que les autoritats laborals en tinguessin constància, per altra banda es volia impedir el treball de la dona, i excepcionalment permetre'l però com a últim recurs, donant fins i tot prioritats als fills per poder treballar abans que a qualsevol dona. Es tornava a perdre amb aquesta ordre tot el que les dones havien aconseguit fins al moment, tots els drets laborals reconeguts, quedaven enrere en aquesta etapa.

4.1.4. Real Decret de 28 desembre de 1939

El Real Decret de 28 de desembre de 1939 recollia les funcions de la Secció Femenina de la Falange Espanyola Tradicionalista i de les JONS. La Secció Femenina, va tenir un paper molt important durant la Guerra Civil, en assistència i servei en la rereguarda, en hospitals, tallers, institucions d'auxili social, rentadors del front etc. El preàmbul de la llei parla d'aquests serveis que van oferir les dones de la Falange com un servei que els hi pertocaven pel sol fet de ser dones. La naturalesa de les dones ja dona peu a que siguin servicials.

A partir de la polèmica sostinguda entre Pilar Primo de Rivera⁴⁴ i Mercedes Sanz Bachiller⁴⁵ al llarg del 1939 sobre la correspondència de les competències del *Servicio Social*, la Secció Femenina va acabar exigint un nou decret que li entregués el Servei Social per complet. Finalment, i a partir del Decret de la *Jefatura de Estado*, el *Servicio Social de la Mujer*⁴⁶ va quedar adscrit a la *Sección Femenina de la FET y de las JONS*. Així, doncs, va ser a aquest organisme de la Falange al qual es va confiar la formació política i social de les dones espanyoles. La Secció Femenina, passava a ser l'encarregada de la formació de la dona durant la seva estada en el Servei Social.

⁴⁴**Pilar Primo de Rivera**(Madrid, 1907 -1991) va ser la líder de la Sección Femenina de la Falange Espanyola i posteriorment la presidenta de la *Asociación de Veteranas de la Sección Femenina*, reanomenada en 1977, dos anys després de la mort de Francisco Franco *Nueva Andadura*, càrrec que va mantenir fins a la seva mort.

⁴⁵**Mercedes Sanz-Bachiller Izquierdo** (Madrid, 1911- 2007), va ser la fundadora d'Auxilio Social, l'organització benèfica que va tenir una gran rellevància en els primers temps del franquisme.

⁴⁶El *Servicio Social* era un deure nacional de totes les dones espanyoles compreses entre els 17 i els 35 anys, concebut com l'equivalent al servei militar masculí. Consistia en el desenvolupament de funcions mecàniques, administratives o tècniques precises per al funcionament i el progressiu desenvolupament de les institucions socials establertes per la Delegación Nacional de l'Auxilio Social de la Falange.

S'encarregaran també de la disciplina en la formació per a la llar de les dones que pertanyin als Centres d'educació i treball que depenguin de l'Estat d'acord amb els respectius Ministeris.

4.1.5. Llei 56/1961 de 22 de juliol sobre els drets polítics, professionals y del treball de la dona.

En el seu preàmbul, la llei disposa que tal i com establia el “Fuero de los Españoles” la llei aprovada el 17 de juliol de 1945, modificada per la Llei Orgànica de l'Estat de 1967 i refosa pel Decret 779/1967 de 20 d'abril de 1967, on s'establien els deures i llibertats dels espanyols, tant en el seu article onze que reconeix que tots els espanyols podran desenvolupar càrrecs i funcions públiques i el seu article vint-i-quatre que reconeix els dret al treball a tots els espanyols, sense fer menció en cap moment sobre distincions per sexe, a Espanya no existeix cap tipus de discriminació en el treball, i la finalitat d'aquesta llei no es cap altra que la de desenvolupar i donar peu a aquests principis, suprimint qualsevol tipus de discriminació o restricció.

Per altra banda estableix però que la norma s'ha desenvolupat tenint en compte dues circumstàncies que han influït i influeixen encara en el treball de la dona: el sexe i l'estat civil. Referint-se al sexe s'especifica que no pot suposar cap tipus de restricció ja que aniria en contra dels principis que establia “El Fuero de los Españoles”, però altre es el pensament que es tenia respecte a l'estat civil, es recolzava la llei en que tal i com establia la reforma del Codi Civil de 1958, el matrimoni exigia una potestat de direcció, que per naturalesa, religió i historia, s'atribuïa a l'home.

Un dels pilars d'aquesta nova llei va ser el reconeixement que es fa a la dona en l'accés sense cap tipus de limitació que es pugui derivar de qualsevol de les seves condicions, als cossos i carreres de funcionaria al servei de tot gènere de l'administració pública i privada.

Per altra banda i com a segon pilar important que introdueix la nova llei es el reconeixement a la dona de la seva plena capacitat per a la contractació del treball, només amb la limitació que pugui donar-se quan es tracti d'un treball que exigeixi una força física o unes condicions que la dona no pugui complir, tant per la seva naturalesa com per les convencions internacionals sobre la matèria subscrietes per Espanya que puguin imposar limitacions.

Com a novetat important s'estableix que les dones podran participar en oposicions, concursos o qualsevol altre sistema necessari per a l'accés a places de l'Administració

pública així com a qualsevol grau d'ensenyança. Tot i aquest avanç tant important en la carrera laboral de la dona encara existeixen limitacions, i es que les excepcions d'accés de la dona es troben els cossos d'Armes i als exercits de terra mar i aire, i als cossos de seguretat als que s'exigeixi la utilització d'armes.

Es prohibeix també l'accés a la dona als càrrecs de jutge, magistrat i fiscal, si se'ls permet però l'accés a l'Administració de justícia en les jurisdiccions de tutela de menors i laboral. Per últim també se'ls prohibia l'accés a la Marina Mercant, excepte quan haguessin de realitzar funcions de sanitat.

Com a punt important es recalca en la llei que la dona podrà celebrar qualsevol tipus de contracte de treball, sense tenir consideració per discriminació del seu sexe i de l'estat civil, tot i que per aquest últim la relació laboral es veurà afectada en el cas de que la dona en el transcurs del contracte canviï el seu estat civil i es converteixi en dona casada, llavors serà l'home, el que podrà intervenir i exigir que la dona deixi de treballar, característica que la llei tal i com hem especificat contempla per damunt de tot que l'home serà el cap de família i el que pugui decidir en tal cas sobre la dona. Aquest poder marital es troba limitat en el cas de que la negativa de l'home a que la dona treballi es produeixi de mala fe o amb abús de dret.

S'especifica també que la remuneració salarial de la dona es donarà per igual a la de l'home, en aquest cas no es complia ja que es tenia en més consideració la feina que realitzava l'home. Aquesta desigualtat salarial es un fet però que encara en els temps actuals, setanta anys després, es segueix donant en molts casos.

4.1.6. Decret de 26 de juliol de 1957 sobre industries y treballs prohibits a les dones i als menors per perillositat.

Posant a analitzar la legislació vigent en el moment, es va veure la necessitat de prohibir determinats treballs a les dones i als nens, per la seva perillositat, ja que es considerava que els nens per la seva edat se'ls havia de protegir per tal de no prendre mal, però per altra banda s'havia de protegir també a les dones, d'aquesta manera es considerava que no podien fer front a treballs perillosos, per la seva naturalesa de dona, per la història que les dones, per les feines que històricament havien realitzat. Aquesta regulació es comparable per regular la mateixa matèria, a la Llei Benot, de 24 de juliol de 1873. La llei Benot, regulava el treball dels infants segons l'edat que tenien. Regulava el treball nocturn i les jornades diàries que podien fer els nens i nenes ja que les limitacions, eren diferents per als dos sexes. Als nens se'ls limitava fins a una edat inferior a la de les

nenes. La llei prohibia el treball als menor de deu anys i el treball nocturn als nois menor de quinze anys i a les noies menors de disset anys. Buscava doncs una protecció cap a l'infant, el mateix objectiu que té la Llei de 1957 que analitzarem.

La regulació estableix que s'ha de protegir a aquests dos col·lectius dels perills que es puguin originar en el treball ja que són dos col·lectius que requereixen una singular protecció. És d'entendre que als nens se'ls consideri un col·lectiu que necessita unes proteccions especials, però en el cas de la dona, novament ens trobem davant d'una discriminació per raó de sexe, es considerava que les dones requerien una atenció especial respecte dels homes, que corrien més perill a la feina que no pas els homes, desenvolupant el mateix lloc de treball.

Per altra banda, es feia una segona distinció entre homes i dones, ja que es va considerar que s'havia d'elevat l'edat mínima per poder accedir a un lloc de treball, però en aquest cas l'edat dels homes seria de divuit anys i la de les dones de vint-i-un anys. Aquestes prohibicions quedaven eliminades si la Inspecció de Treball considerava que es tractava de la realització de funcions que no comportessin cap tipus de perillositat, i per realitzar contractes d'aprenentatge.

La regulació prohibia explícitament unes determinades funcions en el treball als homes menors de divuit anys i a totes les dones independentment de la seva edat. Se'ls prohibia doncs la manipulació, neteja o reparació de qualsevol mecanisme que es consideres de naturalesa perillosa, utilitzar qualsevol aparell que pogués tenir efectes punxants com guillotines, premses o serres, es a dir qualsevol màquina o aparell que degut a les seves velocitats, manera de funcionar o la seva naturalesa pogués considerar-se perillós i amb elevades possibilitats de produir accidents.

Per altra banda se'ls prohibia qualsevol treball que s'hagués d realitzar a una altura de com a mínim quatre metres sobre el terra, considerant-se perillosa, així com qualsevol que es pogués considerar perillosa per la salut o bé que impliqués massa esforç físic i que pogués ser perjudicial per a les seves circumstàncies personals.

Es prohibia també qualsevol esforç físic relacionat amb moure o transportar pesos, s'especifica en una llista, l'objecte a moure, el pes, i segons el pes de cadascun l'edat en que es permet que poguessin manipular-ho, diferenciant entre homes i dones, sent l'edat d'aquestes en tots els casos més elevada que la dels homes.

Aquest Decret no va ser declarat anticonstitucional pel Tribunal Constitucional l'any 1992, tot i que no va ser derogat fins l'any 1995.

“El teu avi, treballava a la Fundició Grifoll, era una fàbrica molt important que hi havia a Alcover, on es dedicaven a fondre el ferro i en feien estufes i cuines. Aquí estava totalment prohibit que hi treballessin les dones, crec que ho feien perquè es necessitava molta força per fer segons quines coses, i a més a més havien de suportar temperatures molt elevades, quasi que millor que no ens hi deixessin treballar!”.⁴⁷

5. El final de la Dictadura

Els canvis socials i la proximitat de la mort del dictador van facilitar l'extensió de les activitats de l'oposició a la dictadura. Diversos moviments de protesta van tenir lloc en el període final de la dictadura. El moviment obrer, organitzat per CCOO va passar de les reivindicacions laborals a fer consciència de política antifranquista.

La igualtat davant la llei es una de les primeres exigències en una societat democràtica i va ser per tant una de les primeres qüestions per les quals començaran a mobilitzar-se les dones: primer van ser els drets civils tals com la derogació de la llicència , la suspensió dels articles en les lleis que tinguessin un caràcter de subordinació de les dones respecte als homes, la pàtria potestat conjunta, la llibertat religiosa en tots el centres públics i privats. A tot això s'hi van sumar els drets polítics: a crear associacions, a poder reunir-se, expressar-se lliurement i a poder exercir el dret de vaga en el context dels reclams de democratització dels conjunt de l'oposició al règim autoritari. També s'anaven reclamant drets en l'àmbit laboral i educatiu.

Algunes dones per tradició familiar o per contactes en els centres d'estudis s'anaven incorporant a les activitats que es realitzaven en els diversos grups d'oposició política a la dictadura, en caràcter de militants, col·laboradores o simpatitzants o bé donant suport i col·laboració, de manera més o menys ocasional i participant en les activitats de protesta, que en aquells moments es van generalitzar tant en les fabriques ,universitats i barris populars. Moltes d'aquestes dones van realitzar un camí des de la participació en els grups polítics a la integració en grups de dones feministes, a partir dels problemes que es van anar trobant en les formacions polítiques pel fet de ser dones. D'altres es van trobar amb el problema de la comptabilització de la vida laboral i familiar, va ser llavors quan van començar les primeres experiències de gestió de guarderies i les reivindicacions per la seva creació per part de l'Estat.

⁴⁷Testimoni de Dolores Pérez de Burgos Sierro, nascuda l'any 1931.

Tot plegat implicava un ruptura amb un model tradicional que suposava que les dones havien de dedicar-se prioritàriament a tenir cura dels fills, es considerava que era cosa d'homes el treballar fora de casa per poder aconseguir els diners necessaris per sobreviure.

Les dones a més de trobar-se amb les feines de casa, ara també treballaven fora d'ella. El salari que rebien, no tant sols suposava un ajut econòmic sinó que els suposava la seva independència econòmica i sentir-se valorades i realitzades.

Per a les dones que anaven incorporant-se en els treballs remunerats, poc a poc anaven comprovant les diferències de tracte y les desigualtats existents en els medis laborals entre homes i dones.

En aquest sentit i a causa del malestar de la societat femenina, es van començar a constituir grup espontanis de dones que van començar a reunir-se per conversar entre elles sobre el creixent malestar que sentien i que no aconseguien eliminar.

Aquests grups eren bàsicament integrats per amigues, que van anar progressivament incloent en les seves xerrades temes de debat i van començar a seguir textos produïts per dones d'altres països com (França, Itàlia, Anglaterra i Estats Units). Tots els temes que els preocupaven i que elles debatien no tenien lloc en les agendes polítiques, eren elles les qui volien portar-ho a terme i lluitar pels seus drets.

L'any 1975 va ser fonamental en aquest procés. Les Nacions Unides el van declarar l'Any Internacional de la Dona, dedicant-lo a fer un estudi de la situació de les dones en el món. El govern Franquista va donar la seva resposta a aquest fet, i a través del Decret 950/1974 de 26 de març sobre “el Año Internacional de la Mujer”⁴⁸, el govern adquiria el compromís de celebrar el fet, amb l'objectiu segons l'exposició de “*Lograr, progresivamente, una mayor integración de la mujer en la vida comunitaria, de modo que la vigencia social de las normas responda a la exigencia de la transformación y el desarrollo de las estructuras económicas, sociales y culturales se ajusten a las exigencias de la justicia social, que uno de los fines del Movimiento Nacional*”

No va ser gràcies a la “Sección Femenina” que les dones es van fer un lloc en la societat, sinó que de forma conscient o inconscient es van anar fent un lloc a la comunitat social de la que mai havien desaparegut sinó que s'havien fet invisibles. Tot i així la celebració d'aquell esdeveniment es va aprofitar perquè l'organització de les dones del règim fes propaganda amb la col·laboració d'entitats públiques i privades

⁴⁸ BOE n° 82, de 5 d'abril de 1974.

contra qualsevol norma discriminatòria per raó de sexe tal i com establia el decret especificat. La mateixa organització i la mateixa delegada, Pilar Primo de Rivera van canviar e recolzament a les lleis discriminatòries per la denúncia a les mateixes, un canvi que no implicava en cap cas el canvi dels principis de l'organització i del règim.

Això va provocar una gran mobilització entre les dones feministes que havien començat a organitzar-se i que van voler aprofitar la celebració internacional per posar de manifest les discriminacions que patien. Les dones en la societat espanyola.

Les vies més importants de difusió d'aquestes preocupacions van ser els mitjans de comunicació tant en la premsa escrita com en la televisió, on es van transmetre comparacions de tot tipus amb la situació de les dones en la resta de països, especialment els europeus, posant en evidència la situació legal de les dones espanyoles, l'absència de llibertats i drets.

D'aquesta manera, l'Any Internacional de la Dona va aportar una dimensió mundial a totes les inquietuds que sentien les joves espanyoles en un moment que va resultar molt intens per al conjunt de la societat, per la creixent descomposició del règim autoritari i per la mort de Franco.

Per a la dona va suposar el punt per trencar amb la invisibilitat que portava vivint durant tants anys i això els va donar un impuls organitzatiu, en el que els grups va començar a adquirir una major importància i solidesa. Tot això portaria a que se celebrassin les primeres “Jornadas Nacionales por la Liberación de la Mujer”, a Madrid el desembre de 1975, pocs dies després de la mort de Franco.

6. Conclusions.

Les dones republicanes, com ciutadanes i antifeixistes, van assumir el protagonisme als nombrosos escenaris de treball productiu i domèstic i en la lluita antifeixista. Les dones van exigir un major reconeixement del seu dret a l'ocupació, a la formació professional, a la igualtat de treball i de condicions amb els homes. La política pública i d'igualtat d'oportunitats i de regulació laboral van consolidar els seus drets laborals malgrat les circumstàncies derivades de la guerra. Moltes dones van viure els durs temps de la guerra des de la llum de l'apoderament i al conquesta dels espais de treball, la llibertat i els drets. La desoladora derrota final de les forces republicanes va donar pas a quaranta anys de dictadura de Franco que va eliminar els drets adquirits i va enviar les dones de tornada a la reclusió de la llar.

L'esclat de la guerra va suposar a les dones canviar el paper que tenien de protectores familiars per assumir la responsabilitat de subministrar els mitjans bàsics de subsistència. La mort, l'allistament i al desaparició dels homes als fronts van suposar que fossin les dones les que passessin a tenir una responsabilitat que anteriorment no tenien, es van anar obrint nous camins prenent iniciatives i vencent les limitacions tradicionals a les seves activitats per treballar pel benestar de la població civil.

Amb l'arribada de la Dictadura Franquista la dona va perdre tots els drets que havia aconseguit durant la seva lluita en la II República. L'arribada de la Dictadura va fer que la dona tornés a tenir l'estatus social que tenien els seus avant passats, sent inferior a l'home en tots els sentits i sobretot en el laboral que era on les dones havien aconseguit un gran avanç durant la II República.

Tot i això la dona no s'ha donat mai per vençuda i sempre ha continuat fent el seu camí dins de les mesures possibles dins d'un règim tant autoritari com va ser el règim franquista. No es conformaven en quedar-se a casa cuidant dels fills i fent les tasques de la llar i tal i com marcava el prototip de dona perfecte del règim sinó que van sortir al carrer, primer buscant-se la vida com podien dins del mercat negre, de la prostitució. Més endavant fent infinites hores en les fàbriques, en unes condicions lamentables, amb uns sous pèssims, fent en moltes ocasions més hores que els homes i a tot això li hem de sumar el rebuig social que rebien per part de l'Estat i per part dels companys de feina, ja no tant sols homes que temien que les dones poguessin prendre'ls el lloc de treball sinó també d'altres companyes, que per por al règim, a la parella o bé per voler seguir el que s'imposava des de l'Estat es limitaven a seguir les ordres i a tirar endavant el paper de dona que se'ls havia atorgat, des de casa, sense drets ni llibertats. Tot i així s'ha pogut observar la incorporació de la dona en diferents àmbits de treball, també en aquells de consideració masculina com ara camioners o fins i tot obrers tot i que aquetes professions encara ara tenen una taxa molt baixa de representació femenina.

En altres àmbits com son la formació també veiem que les dones van anar evolucionant i no es van donar per vençudes. Moltes des de vent jovenetes van haver de deixar l'escola per haver d'anar a treballar per poder ajudar a la família, i això els va privar de tenir una formació. Per altra banda, la formació suposava un gran cost econòmic per a les famílies que creien que invertir en les filles no era rendible ja que tenien menys possibilitats que un fill alhora de trobar feina.

La inserció de les dones en el món laboral va ser un procés que va experimentar un canvi molt important en poc temps. Amb l'esclat de la Guerra Civil les dones van

ocupar tots aquells llocs de treball que el homes havien deixat per anar a lluitar al front; per tant no van ser unes iniciatives preses per potenciar l'emancipació de la dona, sinó que van ser mesures per evitar la paralització econòmica i industrial del país. Les dones van tenir un paper molt destacat en la guerra civil, elles van ser les que van fer que el país no s'enfonsés i la rereguarda funcionés.

Les dones no van tenir un paper fàcil entre la guerra civil i al dictadura franquista, a banda de rebre rebuig per part de la societat, de veure com els seus drets eren limitats, d'haver-se de fer càrrec de les tasques de la llar i dels fills, van haver de buscar-se la vida per poder tenir una dependència econòmica i poder tirar endavant a la seva família que en molts casos s'havia quedat orfe de pare durant la guerra. Tot i així sempre han tirat endavant, superant tot els obstacles que no van ser pocs que se'ls van anar creuant en el camí, lluitant sempre per una igualtat entre sexes, a través de manifestacions, afiliant-se a sindicats i a organitzacions femenines, que en moltes ocasions els va suposar l'empresonament i fins i tot maltractaments físics.

Es pot considerar que la Guerra Civil va enfortir i fer créixer el sentiment de lluita per la igualtat. Per primer cop les dones van ocupar llocs de treball fins al moment inconcebibles per la seva condició de dones i es van adonar que eren totalment capaces d'exercir les mateixes feines que els homes i obtenir-ne un salari digne a canvi.

Actualment, setanta- sis anys després, les dones ens trobem en un estatus molt diferent al que van viure les nostres avant passades. Tot i així, encara es donen algunes situacions en que la dona es troba en diferencia de tracte respecte l'home. En quan al salari per exemple, existeix en molts àmbits una desigualtat salarial tot i que gairebé tots els convenis exigeixin en els seus articles igualtat de gènere. Segons dades del Departament d'Empresa i Ocupació, del 15% de convenis col·lectius l'any 2005 s'ha passat a un 33% de convenis a Catalunya l'any 2013 que contenen clàusules sobre igualtat de tracte i no discriminació per raó de sexe. En concret s'estableix que del total de convenis sectorials un 61,5% estableixen igualtat ,sobre el total de convenis d'empresa, només un 27,9%.⁴⁹

Per altra banda hi ha encara moltes professions que són predominades per homes, professions que per la seva naturalesa son considerades masculines, per la força física que es requereix. Per sort cada vegada més hi ha representació femenina en alts càrrecs,

⁴⁹ Departament d'Empresa i Ocupació de la Generalitat de Catalunya,
http://empresaioocupacio.gencat.cat/ca/treb_ambits_actuacio/emo_igualtat/treb_igualtat_oportunitats_dones_empreses_i_treball/treb_igualtat_empreses/emo_sie/emo_butlleti_si/emo_noticies/emo_noticies_numero11/emo_ressenya_sessio_igualtat_salarial/

en càrrecs polítics, sindicals, i també en esports considerats masculins. En aquest àmbit és molt comú encara trobar-se a dones fent d'àrbitre i que des de la grada s'han de sentir comentaris com els del règim franquista: “la dona a casa, a fregar!”.

Tot i aquesta representació femenina, per les dones, és molt més difícil accedir a càrrecs de responsabilitat pel fet de ser dones. Han d'adaptar la vida personal a la laboral, compten amb una doble jornada laboral (la del seu lloc de treball i la de les feines de casa) i s'han d'esforçar molt més que els homes en demostrar que són capaces d'ocupar un lloc de responsabilitat. Segons les dades d'ASEME (Associació Espanyola de Dones Empresàries), a Espanya les dones directives representen només el 3% de la població activa, per sota d'altres països europeus, com ara Alemanya o França, on representen un 5%.

A les discriminacions salarials i a les d'optar a un càrrec de responsabilitat, s'hi ha d'afegir l'abús per part dels homes. Segons un estudi de CCOO un 18% de les dones ha patit algun tipus d'abús en el seu lloc de feina.

Amb aquest apunt em vull referir a que no han passat tants anys des de l'època franquista i encara són notoris alguns fets discriminatoris.

He pogut constatar que amb els testimonis que nombro en el meu treball, molts d'ells coincideixen amb documents i continguts dels llibres que he anat consultant, això m'ha facilitat la recerca i la complementació d'alguns punts.

Tots els testimonis que cito, coincideixen amb un fet; mentre m'explicaven les seves vivències, ho recordaven amb tristesa, amb tristesa de com van viure aquells anys, de les repressions, descriuen el Franquisme com una època de foscor on la gana, la por i el silenci formaven part de la vida diària, mentre que des de l'exili, dominava la sensació d'impotència i d'enyor. Es pensaven que aquesta situació no duraria gaire temps, que les potències democràtiques que estaven lluitant contra el nazisme llavors alliberarien l'últim Estat feixista que quedaria a Europa.

En el nostre dia a dia no en som conscients del tot el que han arribat a lluitar els nostres avant passats, del tot el han arribat a passar i a patir en les seva infantesa. I en l'època en la que vivim, tant diferent a la estudiada en aquest treball, podem gaudir dels nostres drets perquè gent com els testimonis d'aquest treball vam lluitar per ells.

7. Bibliografia

- Baena Gallardo, Neus. *Les dones també fan historia!*. Ajuntament de constantí. 2010.
- Camps Girona, Jaume. *Figuerola del Camp: guerra, franquisme i Transició (1936-1939)*. Pagès Editors. Consell Comarcal de l'Alt Camp. 2012.
- Comas d'Argemir, D.; Bodoque, Y.; Ferreres, S., Roca, J. (1990-1960) *Vides de dona*, Barcelona: Alta Fulla.
- Nash, Mary. *Mujer, familia y trabajo en España 1875-1936*. Barcelona. Anthropos. 1983.
- Nash Mary: *Represión, resistencia, memòria; las mujeres bajo la dictadura franquista*. Editorial Comares, Granada, 2013
- Nash, Mary. *Rojas; Las mujeres republicanas en la Guerra Civil*. Madrid, Taurus, 2006.
- Nash, Mary. *Treballadores: un segle de treball femení a Catalunya 1900-2000*. Departament de treball de la Generalitat de Catalunya, Icària arts gràfiques.
- Purcalla Bonilla, M.A., Jordà Fernandez. A. *Las relaciones laborales en España hasta la Constitución de 1978*. Madrid. Dykinson. 2007.
- Roca Girona, Jordi (1996) *De la pureza a la maternidad*, Madrid: Ministerio de Cultura.
- Roca Girona, Jordi (2005) "Los (no) lugares de las mujeres durante el franquismo: el trabajo femenino en el ámbito público y privado", *Gerónimo de Uztariz*, núm . 21.